De straat

Ina Boudier-Bakker

editie Gé Vaartjes

bron
Ina Boudier-Bakker, *De straat*. Uitgeverij Aspekt, Soesterberg 2000.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/boud007stra01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

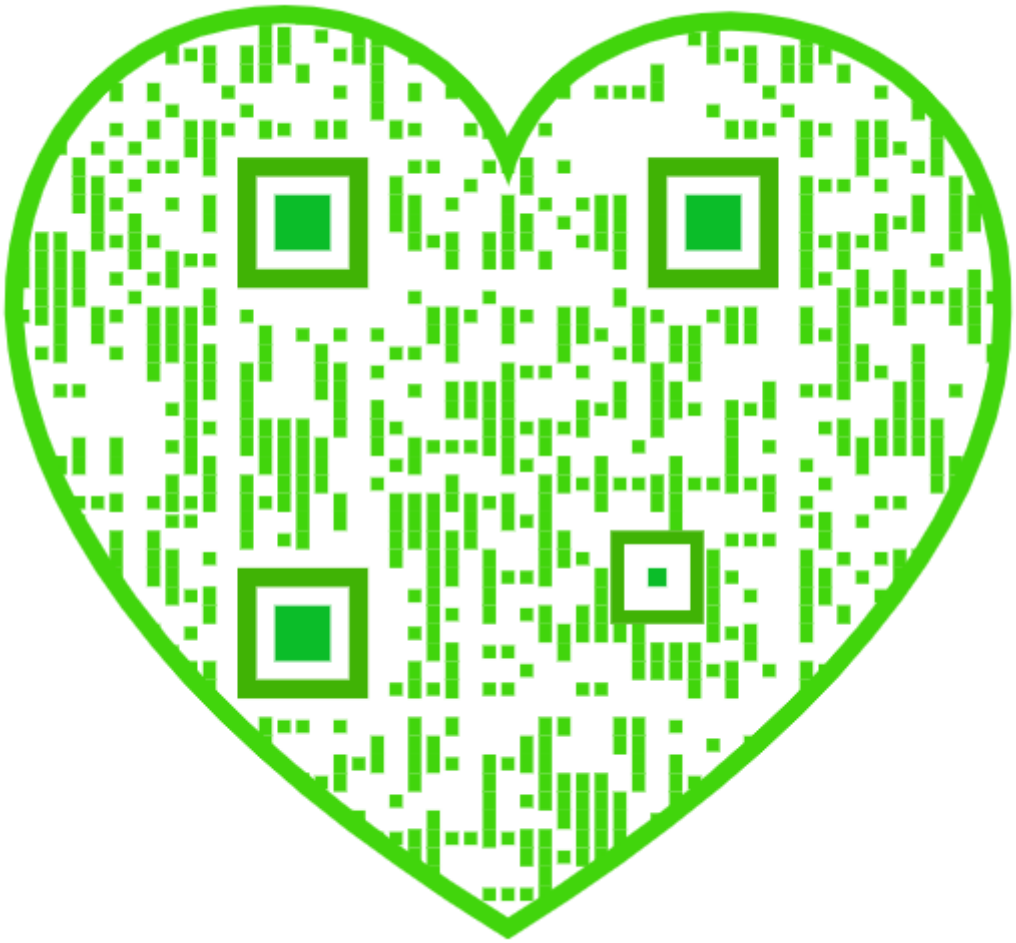

I

ONDER DE GRAUWE WIJDE HEMEL LAG IN DE STILLE NAjaarsdag de Straat - de hoofdstraat van het kleine vergeten stadje, in zijn vereenzaming achter de uiterwaarden van de grote rivier. De brede lege straat, met z'n deftige herenhuizen gerijd van poort tot poort.

Vele malen, in vroeger eeuwen, hadden wilde horden vreemd krijgsvolk de nauwe donkere poort bestormd, en de sterke verschansing van grijze wallen rondom. Strijd was er geweest en fel leven, en altijd een geest van verweer had de harten beroerd, bedacht op overval en verraad.

Daarna was gekomen het verval, de rust, de verlatenheid. In de grote herenhuizen met hier en daar een winkeltje, een werkplaats ertussen, woonden de notabelen; en achter de vensters zagen stille gezichten toe op al het dagelijks gebeurende, wéérkerende. De Straat was hun wereld, die alles beheerste, waar alles zich afspeelde. Over de Straat laaiden van achter de gesloten vensters de gedachten, die geen daden ooit werden, uit stille ogen en zwijgende monden; over de Straat sponnen zich de gedachten uit de strakke besloten huizingen voort tot elkaar, vonden elkaar en braken - klemden elkaar als worstelende vijanden, om zich dan weer plots verloren te vinden in een mist van vergetelheid en onmacht; voortgedreven, zwervende, doelloos heen en weer. Een web van onzichtbare draden tussen de huizen van de Straat, waar aan beide einden, van de poort, en van de oude gotische kerk, de klokken de tijd afbeierden - de tijd, die weg-

wiste de seizoenen, de jaren, in de nevel van nauw bewuste herinnering.

Eénmaal in het jaar gebeurde er iets vreemds in de straat. In de herfst, als koel en hoog de hemel spande over de groene uiterwaarden en de blauwe glinsterende rivier, kwamen grote wagens met kermistuig de houten schipbrug overzeulen, met moeite de dijk op, en de enge donkere poort onderdoor. Kerels, bruingebrand, met felle ogen in de verweerde gezichten, leidden de kleine schonkige paarden aan de teugel; slordige vrouwen en wilde kinderen hurkten op de wagens en gluurden door de raampjes. En hun luidruchtigheid, hun kalme brutaalheid, hun uiterlijk van onverschillige vagebonden, sloeg als een kreet in de rust der straat. Al wat op die karren lag werd afgeladen; uit de huizen keken de mensen met starre onbewogen gezichten, maar met ogen, die vastgehouden werden, naar wat er gebeurde. En eromheen groepten de kinderen uit alle buurtjes samengeklit; begerig kijkend, betastend, springend over de stapels planken en zeilen - minachtend scheldend op wat daar vreemds was, wat ze wantrouwden en haatten als niet bij hen behorend, maar dat hen trok met een machtige bekoring.

De kerels bouwden. Onbekommerd te midden van de rust, de vijandige rust van de straat, bouwden ze ook ditmaal hun vreemde wereld van één week daar op; wrongen zij zich met niets ontziend gelach, lawaai en gevloek tussen de verbeten stilte der straat.

En na een rumoerige avond en halve nacht, stond daar in de blanke najaarsmorgen een kleine vreemde stad van gesloten tenten en kramen, geborgen hun geheim achter de dichte zeilen.

Op de sociëteit voor de ramen zaten de heren van het stadje en zagen toe. De secretaris en de ontvanger speelden domino - dat deden zij iedere middag. Zij speelden zonder hartstocht, zonder fijnheid; zij speelden als het accompagnement

van hun twintigjarige bijna woordenloze vriendschap. Schouder aan schouder streden ze hun strijd van eerlijke, stille mannen - een strijd die ze niet begrépen, maar wisten en doorkenden van elkaar. En over de brugjes van dominostenen kwam in de middag het enkele woord dat de ander voldoende was een hele situatie te vatten - het woord dat die dag tekende als een triomferend volbrachte worsteling, een nederlaag, een nieuwe zorg. Het ging om de verkiezing van een lid in een bestuur, een in drift ge-uite belediging, een teleurstelling in een onderneming - het ging om de huiselijke dagelijks wederkerende moeilijkheden. Het waren de kleine dingen die hier in de straat groeiden tot begrippen van overwaarde, die de gemoederen voortdurend in een dompige opgezweepte onrust vastklemden.

Stil in de kring zaten de andere heren en rookten. In de straat begon de schemering aan te druilen; een lichtschijn viel plots over de ongelijke nattige keien. Het was de grote zweefmolen die zijn lichten ontstak over de nog slapende kermis, en nu drong ook de deun van het orgel door de gesloten vensters binnen.

‘Daar begint het,’ zei de kantonrechter, en hij lachte.

‘Ja dit is 't begin. Wat zal 't eind zijn...’

‘Dat krijgen we zaterdagavond!’

‘En daarna...’

De burgemeester, jong, mondain, zweeg. Tegen de orthodoxe partij in de gemeenteraad die de kermis afgeschaft wilde, had hij deze met geweld bijna gehandhaafd. Hij wist best wat hij riskeerde: de verontwaardiging, de luide ergernis om wat er aan dronkenschap en ontucht zich heette baan te breken op zulke avonden. En toch had hij pal gestaan, doorgedreven dat het volk zijn kermis hebben zou, al kon hij niet ontkennen de altijd opdoemende gevolgen. Stil en hoog zat hij en keek naar de rode schijn, die danste over de straatstenen en tegen de gevels - over de gevel van zijn eigen huis speelde de

gloed en vonkte in de donkere ramen. En hij peinsde... waarom hij dit eigenlijk zó had voorgestaan. Zeker niet uit vrees voor het volk, zoals zij meenden. Maar ook nu weer dacht hij evenals toen aan zijn jonge vrouw; hij zag haar met haar stil gesloten fijn gezicht door zijn huis gaan - en een pijn krampte in hem als op die middag in de gemeenteraad.

Over zijn domino-brugje, dat hij juist met zorg gaaf had opgezet, zei de secretaris:

'Het is weer eens een verzetje.'

En de ontvanger antwoordde:

'Jozien is weer ziek.'

Zij zwegen, zetten de stenen aan. Hun gedachten omkringden elkaar - zij zagen elkaars vrouw en hun eigene. De vrouw van de ontvanger met haar jaloezie, haar drift, haar slecht humeur, waarvan hij de grond in zijn argeloosheid nooit bespeuren kon. Bij zijn dochter zocht hij troost; samen vluchtten ze voor de buien, die tegenwoordig altijd eindigden in allerlei onbestemde pijnen en kwalen, waarmede zij dagen wrokkend te bed bleef.

En de vrouw van de secretaris in haar diepe melancholie, sinds hun twee jongens naar Indië vertrokken en in geen jaren meer thuis waren geweest.

'Wég waren ze,' dacht de secretaris, en zijn goedige handen lagen plat moe op de tafel, 'ze schreven weinig. Vreemd waren hun levens geworden in een vreemd land aan hun ouders, hun kindsheid hier - vreemd stonden de foto's genomen onder een gloeiende zon, op Indische galerij, in hun donker besloten huis van Hollands stadje.' En een bitterheid klom de laatste jaren in hem om al die vervreemding, waaronder zijn vrouw zo leed, waartegen hij machteloos stond. Want hier in de enge kring van klein stadje leefden de vrouwen zwaar en moeilijk. Schijnbaar was zijn vrouw gezond, maar hij wist het middel waarmee zij de laatste tijd haar melancholie bestreed. Zieker was zij dan Jozien...

Hij schrikte op door gelach. De kantonrechter had een grap verteld en ze schaterden. De kantonrechter zelf zat er met een verbeten grijns op zijn gezicht; hij wist hoe belust ze waren op zijn grappen, hoe graag ze erom lachten en hoe gretig ze er hem achter zijn rug om veroordeelden. En de vrouwen fluisterden over hem met deugdzame tronies. Vervloekt! Hij zat hier vast in dit nest, hij kwam er nooit meer uit!

Hij wenkte de kelner. De anderen lachten nog even na. En ze zonnen, broeiend achter hun lachverknepen gezichten, hoe dikwijls hij eruit trok - die escapades waarvan niemand wist. Van zijn griffier hoorde je als hij van huis was, want zijn vrouw zweeg.

De griffier zat te rekenen. Met zijn groot gezin wisten ze nooit hoe er te komen. En met zo'n kermis wilde zijn vrouw de kleintjes niets laten missen. Het werd ieder jaar een groter zorg - ieder jaar ook de strijd zwaarder om de mensen buiten hun moeilijkheden te houden.

'Ik ga met mijn vrouw alle avonden de kermis op,' lachte de postdirecteur.

Ze knikten, toegefelijk glimlachend. Ze keken. Zo-even nog was zij langs gegaan, grote opzichtige blonde vrouw in 't zwart met de brede wapperende verenhoed - een uitdagende verschijning die hier niet paste. Neen, die paste hier niet. En ze keken medelijdend nieuwsgierig. Waarom had die vrouw met alle geweld dit onbeduidende lelijke mannetje willen hebben, dat in een verlegen vrees, een besef van eigen onmacht, nooit solliciteerde naar een grotere plaats. Waarom? Er werd verteld dat ze wel veertig was.

De dokter stapte juist binnen. Hij groette de kring rond, ging moe zitten.

'Je bent laat,' zei iemand.

Hij knikte. 'Ik ben bij de dominee geweest.'

'Die is toch uit?'

‘Jawel - maar mevrouw is druk in de weer met het uitbesteden van Hongaarse kinderen. 't Is een heel bestier om er hier dertig onder te brengen.’

Over de brugjes dominostenen gingen de gedachten der twee vrienden snel.

‘Dat gaat niet.’

‘Dat zal nooit gaan...’

‘Nog een!’ dacht de griffier, en hij zakte als een koude vogel verschrikt weg in zijn kraag.

‘Als ze daar eens niet af konden...’

In de hoek tegen het raam zaten de twee oude heren van het stadje - de notaris en de steenfabrikant Bogert.

‘Wij zijn oude mensen,’ kuchte de notaris, ‘zoiets kunnen wij niet meer.’

‘Jij kunt er wel zes nemen,’ lachte Bogert scherp.

Iedereen lachte, de notaris deed zuurtjes mee. Gierig waren ze, alleen in hun groot huis sinds hun twee kinderen gestorven waren - gierig, doodvallend op een cent.

‘Nou, en jij dan?’ deed hij agressief.

Bogert had een tic. ‘Ik heb aan die twee thuis genoeg.’

Hij zat stil te kijken. Hij dacht hoe zijn dochter, weduwe, met haar twee kinderen weer bij hem was ingetrokken - hoe innerlijk blij onder zijn norsheid hij ze ingehaald had, en hoe hij toch eigenlijk nooit iets aan hen had. Ze wilden altijd buiten zijn - ze wilden andere dingen dan hij voor hen verzon - de uithuizigheid van de vader zat erin, en aan zijn dochter had hij geen werkelijke steun daarbij. Hij wilde ze opvoeden tot degelijke, goede mensen, dat andere element zóu eruit - maar dikwijls dacht hij dat hij nu eenzamer was dan vroeger alleen.

Er werd gepraat over de nieuwe huizenbouw. Hij was er meteen in. Hij hield van zijn stadje, hij hield van alles hier - met een stille norse liefde, die zelf meer vasthield dan anderen bond.

Hij kuchte opeens, een scherpe felle kuch, waarbij hij zich paarsrood oprichtte.

De dokter keek hem aan.

‘Scheelt u wat?’

‘Nee,’ zei hij kort, ‘niets.’

Hij bleef doodstil zitten - hij was benauwd. Hij kuchte om de hevige hartkloppingen die hem een prikkel van hoest gaven.

Om hem heen praatten zij door over de huizenbouw. De burgemeester mengde er zich in op zijn besliste manier. Hij vond jammer dat het oude stadsbeeld - het stadje geheel binnen de wallen, de gracht - geschonden werd. Daarom wilde hij de nieuwe buurt niet vlak bij de poort zetten - verder weg.

Bogert volgde hem, maar hij sprak niet meer mee.

Hij bléef benauwd.

Een vreemde angst kwam over hem. Hij keek met zware ogen naar zijn groot oud huis aan den overkant. In een flits zag hij zijn gehele voorbije leven...

Plotseling stond hij op, half onbewust.

‘Ik ben niet goed,’ zei hij.

't Klonk als een klacht. De dokter kwam naast hem, nam hem bij de arm, en ging langzaam met hem weg. Hij groette niemand.

Een stilte viel. Ze keken hem na, verbijsterd. Was hij niet goed? Nee, wat zag hij eruit. Had hij iets ergs? Nooit ontbrak Bogert; alles van hem, zijn forse figuur, zijn heftigheid, zijn lastigheid, zijn liefde, het hoorde bij hen, bij het stadje, even vast als de zon en de hemel. En nooit ziek was hij. Van de zomer nog zwom hij met zijn vierenzeventig jaren in de rivier naast zijn kleinzoon.

De deun van de draaimolen woei over. Ze luisterden stil - ieder voor zich dacht aan het nieuwtje van de dokter. Hongaarse ondervoede kinderen, die hier uitbesteed werden...

Bogert, al leek hij onwillig, zou er zijn schouders onder zetten - maar hij was ziek...

De dokter ook bleef daar binnen - ze zaten en zwegen. Ze keken naar het grote huis, vanwaar hij iedere middag de straat was overgestoken naar hen toe.

De oude notaris dronk met één teug zijn glas leeg - zijn hand beefde.

II

DE VROUW VAN DE DOMINEE ZETTE DE THEE KLAAR. ZIJ rekende dat al de dames van het stadje zouden komen; haar uitnodiging was dringend geweest, maar zonder de reden te noemen. Zij wilde hen overrompelen met de hele zaak die zo goed als klaar stond: het plaatsen van dertig Hongaarse kinderen hier in het stadje.

En bij de boeren...

Maar dát was 't niet - hier in 't stadje, dáár ging het in de eerste plaats om!

Alléén had zij het plan opgezet. Op eenmaal, toen na de oorlog overal in het land de vreemde kinderen werden ondergebracht om gevoed en gesterkt te worden, had zij geweten: dát wilde zij hier bedisselen. Was het niet een misdaad hier veilig te zitten en te leven in overvloed, zonder de hand uit te steken naar al die verhongerende kinderen!

Mathilde van Bremen had zich opgewonden. ‘Dat er niemand hier was die zoiets ondernam, die het scheen te voelen!’ Zij wond zich op nu zij zo vreemd alleen zat in de pastorie - haar man voor een synode weken van huis. En waar zij anders zoveel mogelijk zich aan alles onttrok, voelde zij zelf even verwondering over deze niet te onderdrukken ijver.

‘Wás het zo vreemd? Neen, het was eerder vreemd er niet aan te denken.’

Het éven opdoemend zelf-inzicht was meteen verdwenen onder het gretig zelfbedrog.

Zij had stil gezeten en het uitgedacht menige avond. Zij

zou de leiding hebben, van haar zou alles uitgaan; en het was iets waaraan haast niemand zich fatsoenshalve zou kunnen onttrekken. Het had in haar getrild van een ongeduldig verlangen. Zij dacht aan haar man in een wrok en een opstand. Ja, nu was ze eens vrij, nu hield hij haar eens niet vast in de strakke teugel geklemd. Geen pas zijwaarts kon ze gaan, zonder dat ze al meende zijn hand te voelen die haar terugtrok.

Beheerst had hij haar, koel en liefdeloos, na haar laat getrouwd te hebben op zijn vorige standplaats, haar onttrekkend aan een met talloze vriendinnen verkleefd bestaan van rijke oude juffer.

Hier had zij nooit een vriendin gehad. Zij was begonnen zich in te dringen, gebruik makend van haar positie als predikantsvrouw. En eensgezind had men haar weer buiten gedrongen en voorgoed haar geweerd daarna. Maar in de lange jaren waarin haar van nature bedilzieke aard gedwongen was geweest op een afstand aan te zien al die levens, waarvan zij nooit het rechte kende, was als een ziekte haar aangeboren nieuwsgierigheid uitgegroeid tot een jagende begeerte om te wéten, die de voelhorens uitstak naar ál wat er leefde in die huizen. En 't was deze begeerte, die haar geprikkeld had tot een daad, buiten haar gewone natuur.

Zij had haar verlegenheid overwonnen en bezoeken afgelegd bij de dames van het hoofdcomité. Zij had er gezeten in haar beste mantelpak, vechtend met een belemmerende schroom die haar overviel zodra zij buiten de grenzen van het albekende kwam.

En zij had er beloofd, meer dan zij kon verantwoorden.

‘O zeker, zij was overtuigd dertig kinderen te kunnen plaatsen. Er waren mensen te over, wier hart openstond om een ondervoed kind te verzorgen.’

‘Dus zij wist het zeker? Dat niet bij teleurstelling de kinderen te elfder ure weer verder gestuurd moesten?’

Beledigd in haar kwaliteit van predikantsvrouw, die hier absoluut geen waarborg scheen te geven voor haar woord, noch haar aanbod buitengewoon dankbaar deed aanvaarden - had zij zich, toch ook innerlijk wat ontrust, met geweld te weer gesteld tegen de koele blauwe ogen van de vrouw tegenover haar, die presidente van het hoofdcomité, en jonger, háár op zakelijke meerderheidstoon ondervroeg.

‘Bovendien was aan haar de verantwoordelijkheid, mocht iemand uitvallen, persoonlijk in te springen, nietwaar?’

Weer peilden vorsend de blauwe, verstandige ogen.

‘Begrijpt u me goed! Ik wil absoluut niet betwijfelen uw goede trouw, uw bereidwilligheid. Maar elke invloed is begrensd, en ik denk hier in de eerste plaats aan het betrokken kind. Mócht er teleurstelling zijn, een kind tenslotte maar half willig genomen... Ik zou, vóór ik de kinderen doorzend, in elk geval een schriftelijke verklaring van u willen hebben van de personen die tot opname bereid zijn.’

‘Dat kan - over een paar dagen al.’

Zij was opgestaan, vergeefs trachtend de overtuigde toon vast te houden om wat haar nu plotseling gans onzeker leek. En met een koele groet was zij weggegaan, innerlijk vernietigd.

Maar toen zij in haar eigen huis die avond zat, verdween langzaam weer haar weifelmoedigheid bij het zorgvuldig opzetten van haar krijgsplan.

‘Zij zou al de dames op de thee vragen - dat deden ze, ze kwamen altijd als ze ergens gevraagd werden - iedereen verveelde zich, was blij met een verzetje - en zij hielden van haar lekkere koekjes en taart die ze zelf bakte...’

Mathilde had haar zorgvuldig vooruit bedachte woorden gezegd. Hier, in een omgeving waar zij de zwakke zijden kende, droeg een sluwe bazigheid haar over de onzekerheid heen, sprak zij als van een vaststaand feit. Zij vertelde van haar bezoek te Amsterdam, hoe stellig men daar erop rekende dat

een dertig kinderen hier werden opgenomen. Deze morgen en gisteren was zij bij de boeren gegaan, en bijna allen hadden graag zich opgegeven voor een kleintje - ook verscheidene arbeidersgezinnen hier - Willes de timmerman - Breukers de smid - de schilder Maas - nu bleven er nog vijftien over, die hoopte zij te bergen in eigen omgeving. Als mevrouw Courtois het voorbeeld wilde geven...

Er viel een stilte toen de schrale, indringende stem zweeg. Op de dikke wangen doken de flauwe ogen bescheidenlijk neer; maar uit het niet hoge en niet lage boordje klokte het in den kippig gerekte hals even zenuwachtig.

Een vlammend rood was de jonge burgemeestersvrouw naar het mooie gezicht gevlogen. Nu zag dat bleker dan tevoren, maar in een zwijgend verzet voor zich uit.

‘Dat is een grote vraag - en een die maar niet zo dadelijk te beantwoorden is.’

Het was de vrouw van de ontvanger die bits het zwijgen brak. En met het eerste onwillig woord was de spanning gevallen.

‘Voor hoe lang zou 't moeten zijn,’ kwam de vrouw van de secretaris.

Haar oorspronkelijk fijn knap gelaat was rood en gevlekt - een onrust troebelde in haar ogen. ‘Voor hoe lang,’ prevelde ze na.

‘Voor minstens twee maanden.’

Mathildes zoekende blik fladderde de kring rond. ‘We kunnen erover praten,’ zei ze haastig bezwerend, tegelijk haar beroemde taart presenterend. En vervolgde meteen: ‘Ik blijf natuurlijk de verantwoordelijke persoon - alles loopt over mij - ik blijf voortdurend in verbinding met het hoofdcomité... voor alles wat de kinderen betreft moet u zich tot mij wenden.’

‘Dat is te zeggen,’ viel de griffiersvrouw bijdehand in - ‘ik wil er wel een nemen, maar dan ben ik er ook baas over. Dan wil ik niet voor elke kleinigheid er een ander in mengen.’

Het ritselde in de kring, een beweging die allen tegelijk doorvoer. Kopjes rinkelden neer op de schoteltjes, hoofden hieven zich. Er werd iets wakker in al die vrouwen: het verzet tegen deze éne, om wat zij plotseling fel en helder beseften:

Zij zouden niet meer vrij en niet meer veilig zijn met het vreemde kind dat onder mevrouw Van Bremens hoede stond. Zij zagen haar als een spin die haar spinseldraden in al hun huizen stak, en weer inpalmde, vól van al wat zij angstvallig voor elkaar verborgen, waarvan zij haar altijd hadden kunnen weren. Er zou een getuige zijn - er zou het verraad zijn...

De ene tegenover die allen, zag de kring rond. En op dit ogenblik, tegenover het ijzige zwijgen waarmee zij zich terugtrokken als achter een borstwering, ontviel haar tegenover haar eigen ik het mom waaronder zij zichzelf bedrogen had: de goede daad. *Wist* zij wat haar dreef: het wéten! Eindelijk weten uit al die huizen de honderden dingen die zij altijd misleidend voor haar verzwegen en verborgen hielden.

En koelbloedig plotseling, besloten te winnen, verloor zij alle voorzichtigheid, zette zij door met een ongekende heftigheid, die zelfs geen vriendelijke toon meer in acht nam.

‘Ja, dat kan toch niet anders. Er moet een tussenpersoon zijn, tot wie beide partijen zich kunnen wenden - die vrij moet zijn toezicht te houden.’

Plotseling door de dikke gesloten gordijnen drong een joelend straatgeraas naar binnen. Opgeschrikt een ogenblik keken de vrouwen elkaar aan.

‘De kermis - de zweefmolen...’

Zij keken alweer voor zich - onverschillig. Hun lome handen namen de kopjes op, hun monden proefden het gebak. De kermis - dat was iets, wat hun niet aanging. Dat was voor 't volk. Maar een spanning bleef hangen in de besloten kamer. De orgeldeun van de grote zweefmolen drong naar binnen -

geschuifel van snelle begerige voeten slifferde vlak onder het raam. En als een pijn haast spande de luistering...

‘Nog een kind erbij,’ - verzuchtte het jonge vrouwtje van de dokter - ‘ik weet nu al niet hoe ik klaar kom.’

‘Eentje meer?’ pleitte Mathilde lief. Maar de ander blikte haar recht in de ogen. Zij zag de draad - zij wist opeens vele dingen die zij niet verraden wilde hebben...

‘Ik neem er een,’ zei vrolijk de vrouw van de postdirecteur. Zij zat er jeugdig en fris, met haar grote verenhoed. Een begeerte sloop in haar wat uitgezette blauwe ogen. En weer trokken, terwijl met dankbare haast Mathildes potloodje neerging, de anderen zich terug.

‘Die vrouw - met haar praatjes die nauwelijks een uitgangspunt van waarheid hadden - die vreemde eend in de bijt, die met haar faux air van jeugd de veel jongere man getrouwd had... het zou zijn de laster en de nieuwsgierigheid die daar hand aan hand gingen in hun kring...’

‘En waarom wij niet allemaal?’ ging mevrouw Koelman voort; haar fris gezicht verzachtte zich, haar onbetrouwbare ogen zagen in onschuld en liefde de kring rond. ‘Is er iemand onder ons die een werkelijk geldige reden heeft om te weigeren?’

Een windvlaag rammelde de jaloezieën, droeg de orgeldeun in klemmende duidelijkheid tot hen door. Gejoel en gelach, een gedruis van vele vreugden drong binnen de besloten kameratmosfeer, waar een helle lampenschijn zonder erbarmen de gezichten bescheen, en ontdekte. Waar in wantrouwen en twijfel de ogen elkaar zochten en ontweken - waar met ongesproken woorden werd geslagen en geketst.

Eindelijk bitste de vrouw van de secretaris openlijk een vijandige repliek:

‘Dat moet ieder voor zichzelf weten.’ Het kort afgebeten woord klonk als een slag van afweer. Verholen zochten alle ogen de spreekster.

‘Wat hád zij, dat zij verborg - als zij allen...’

‘Ik zou wel graag een nemen,’ zei de dochter van Bogert, ‘maar nu vader ziek is - hij werd gisteren niet goed op de soos, hij ligt nu nog te bed - 't is zijn hart...’

De anderen knikten, zij dachten: ‘Je bent zelf onmondig kind bij je vader in huis - hoeveel jaren al - zij klaagde niet...’

De kring van ogen vorste; het helle licht deed de gedachten achter de gesloten gezichten leven.

Zacht en onderworpen keek het jong verwelkte gelaat van Bogerts dochter voor zich uit; maar mét de indringende orgeldeun werden oude dingen in haar wakker.

Zij dacht aan een kermis, dertien jaar geleden - zij jong ding van achttien, hij gelogeerd hier in de stad - en de muziek - de dansende lichten - de kermis - dol verliefd allebei.

Een ánder najaar - wéér kermis - zij met haar twee kinderen terug bij vader. Die haar terug nam in het beschermende ouderlijk huis na dat schandelijk huwelijk tegen zijn zin met die gehate vreemde - gestorven bijtijds na alles er door gejaagd te hebben. En dan de lange jaren van stille vreugdeloze plicht der dankbaarheid, haar kinderen opgroeiend in een huis dat het hare niet was - waar haar wil niet gold, waar de herinnering zelfs niet openlijk mocht leven.

En de kermis weer - elk jaar. Heimelijk had zij de hunkerende kinderen het achterpoortje uitgelaten met geld voor poffertjes, voor de kramen - heimelijk verstopte ze hun pret, hun verhalen in afgelegen hoeken van het huis... voor de driftige oude man vermeed ze al wat de herinnering voedde... Maar 's nachts lag zij wakker, en staarde naar het rosse licht op het neergelaten gordijn van haar meisjeskamer.

In de hoek van de canapé zat zwart ineengedoken de vrouw van de ontvanger. Haar wijde schrille oogen luisterden naar het verhaal dat mevrouw Koelman fluisterde tegen haar buur: ‘Pijnen had ze, vreselijk - en nu is ze geopereerd - 't is nog heel min...’

De vrouw van de ontvanger kromp. Zij ook had pijnen, vreemde scheurende pijnen tegenwoordig, maar haar man en Lientje namen er geen notitie van. Die twee waren altijd samen, en Lientje had voor haar nooit iets over. Wie dacht ooit, als je kind klein was, en je was er blij mee, dat je later als twee onverschillige mensen, in alles oneens, zou leven. Nu voelde ze zich ziek - net zo iets ergs zeker als het geval waarvan ze daar hoorde. Dan kon ze niet in huis blijven, waar ze toch niets om haar gaven... ze moest naar een ziekenhuis, maar eerst naar een professor in Amsterdam - ze zag zich daar zitten en vertellen - ze zag een mannenfiguur zich troostend en helpend over haar buigen...

'En u, mevrouw?' onderbrak Mathilde kort haar gepeins.

Maar de ander verzette zich plots heftig, gerukt uit een fantasie, die bij alle vrees haar met een zachte weldoende vervoering omspon.

'Ze... ze voelde zich niet goed. Eigenlijk ziek. Ze had iets - al lang pijnen - ze kon onder deze omstandigheden niets ondernemen - zou dezer dagen zich moeten laten onderzoeken...'

De domineese keerde zich af - zij was een gezond mens en kon geen kwalen uitstaan. Schijnbaar kalm presenteerde ze haar vruchtenbowl - maar in haar ziedde het, dat ze haar gingen ontsnappen - een voor een. En al die dingen, de geheimen, die ze haast in haar bereik dacht, zij zou ze nooit weten. Alleen maar weten wilde ze, niet verder vertellen - weten, alles weten van die mensen, die huizen. En terwijl ze zorgzaam inschonk, zág zij de Straat, waar zij langs de huizen gelopen had al die jaren, de huizen waarbinnen de mensen borgen hun geheim - ieder het zijne - van zorg, van schuld, van verdriet. De Straat die haar iedere dag zag gaan als de druk bezige domineesvrouw - en die lachte achter haar rug omdat ze haar wisten te weren.

'Ik moet naar huis,' zei Bogerts dochter, 'ik kan vader niet lang alleen laten...'

‘Zult u erover denken?’ drong Mathilde. Maar de andere, alsof onverhoeds een perspectief haar greep, staarde in de verte - schudde dan langzaam het hoofd in een koppig verzet.

‘Vader zal het niet kunnen hebben.’ Zij nam kort afscheid. De anderen zagen haar gaan in die plotselinge vreemde haast. Een vlok van haar blond haar krulde los en luchtig langs haar wang. In de kring gingen de gedachten.

‘Ze is nog jong...’

Doodsbleek zat de grote slanke vrouw van de burgemeester in de leunstoel. Zij had nog niets gezegd, maar in haar hoofd martelden de snelle gedachten:

‘Zij had geen reden tot weigeren - zij moesten het voorbeeld geven als hoofd der gemeente. Alfred zou het willen. En oh, zij kón niet! Zij kon niet verdragen een vreemd kind in hun huis, waar zij zo vele jaren hadden gehoopt op eigen kroost.’ Zij keek naar Mathilde. ‘Wat bezielde die vrouw, om dit plotseling in handen te nemen met fanatieke ijver!’ Toen de intocht van de vreemde kinderen begon in het land, hadden zij geworsteld met de gedachte, haar man en zij, en zij had zich verzet, ze had het niet gewild. Maar daarmee was 't niet uit. Iedere courant bracht weer een berichtje over nieuw aangekomen kinderen - over elke gemeente die een aantal opnam - en moeilijk en stroef voor 't eerst in hun huwelijk hadden zij tegenover elkaar gezeten...

't Had haar geen ogenblik meer losgelaten - zij had als in een dwangvoorstelling altijd maar weer gezien de straat - van hun stadje - dat ze beiden liefhadden, waar ze met illusies samen waren heengetrokken - en waar geen deur zich opende voor een kleine vreemdeling.

Omdat zij niet wilde. Omdat het zoals altijd wachtte op haar initiatief. En zíj wilde niet.

Het was geweest, als zij in de schemering uitkeek, of in al die huizen het wachten loerde...

En nu opeens was het haar uit de onwillige talmende han-

den genomen. Was er deze vrouw, die zij plichtmatig beleefd ontving, maar altijd op een afstand gehouden had - die háár nu drong.

Een fel verzet stak in haar op. Zij hoorde nog steeds de woorden:

'Als mevrouw Courtois het voorbeeld wil geven.' Nu zou zij móeten - en op een wijze, die de hare niet was. Als zij toetrad, zouden de anderen volgen...

Machteloos gevangen in haar zwijgen zat zij, dit was de hel, deze kamer met de kring bleke verworden gezichten onder het meedogenloze licht. Een hel, waarin zij allen de foltering leden van de angst om hun geheim, dat hier dreigde te worden ontscheurd aan het beveiligend huizendonker. Waar de haat uitbrak tussen een vreemde vreselijke belustheid en een tot de tanden gewapend verzet.

Voor de laatste keer had Mathilde gepresenteerd - nu wist ze het zeker: de vrouw van de secretaris had tersluiks een keer meer zich laten inschenken en 't glas was alweer leeg... Maar de avond was haast om, en ze had niets bereikt...

'Nu dames - wie kan ik nog opgeven - u mevrouw?'

De oude notarisvrouw schrikte, schudde het hoofd. Ze had zitten suffen schijnbaar, maar moeizaam had ze gerekend: wat een duurte - je wist ook niet meer hoeveel een kind at - en melk drinken zeker ook. Hun kinderen waren klein toen ze stierven - het was te lang geleden om nog alles te onthouden - ze vergat zovéél, want wát kon je nog schelen - 't was allemaal goed genoeg voor hen beiden... Haar oude hoofd met de vergane trekken van een zeer bijzondere schoonheid knakte op haar borst. Even deinde de wijs van het orgel een oude vergeten vreugde naar haar toe. In de troebele oogen weifelde een herinnering...

De luide stem van mevrouw Koelman klonk op - zij vertelde lachend weg, van een avontuurtje dat zij toevallig op het spoor was gekomen tussen de jonge veearts en de dochter van

de tolbaas - haar blauwe ogen zetten uit in een gulzigheid - ‘ik had 't nog niet eens begrepen, ik vertelde 't in alle onschuld, maar mijn man lachte me uit - ‘Kind daar weet jij ook zo niet van... Och - als je alle dingen wist die gebeuren in een stadje als hier - ik hoor er soms...’

Zij zwegen - zij keken gechoqueerd naar die grote blonde vrouw in haar overweldigende fraîcheur, die een schijn van jeugd wist vast te houden en er hun afgeleefdheid mee sloeg. Maar een vreemd begerig verlangen ontwaakte in de dompige atmosfeer om te horen, wat zij dan allemaal nog wel meer wist - van dingen, die in hun enge wereld verborgen bleven...

In Mathilde streed het besef de welvoegelijkheid met haar belustheid. Haar schuine blik scheerde over het groote mannenportret aan den wand.

‘Hij was weg - hij wist het niet - en hij had haar alleen gelaten, zes weken lang...’ In een zalige huiver gaf zij zich over - begerig schoof zij aan, luisterde naar wat die vreemde vrouw half fluisterend, in bedekte woorden praatte - over Willems, over het dochtertje van de oude Jochem... Zij luisterden - onwillig maar geboeid - en terwijl zij luisterden wisten ze hier een onwaarheid en daar - maar hun fantasie eenmaal gewekt, bleef broeien - zocht - zocht verder...

De vrouw van de kantonrechter, die mét mevrouw Courtois en de oude notarisvrouw iets terzij zat, als teruggekrompen in lijfelijke afweer uit de hunkerende kring, voelde hun gedachten zoeken. Die vrouw met haar speurzin had hun nieuwsgierigheid in gang gezet. Als voelhorens wist zij hun gedachten rondtasten naar al wat zij in haar huwelijksleven bedekt en verborgen had gehouden met duizend voorzorgen. De dingen die zij haar man had vergeven, zeventig maal zeven. Zij kón het, want zij begreep hem, al smartte het haar onmenselijk. Maar het moest blijven daarbuiten! Het mocht niet komen hier in de Straat! Want wat waren zij tenslotte

deze mensen, die kleinzielig speurden naar zijn schuld? Het was de schuld van de enge wereld. Hier, had noch de fout, noch de vergiffenis ruimte van leven - hier moest zelfs een groote liefde kruipen.

Naast haar was mevrouw Courtois opgestaan, een abrupt eind makend aan een nieuw begonnen verhaal. Tot Mathilde sprak haar koude klare stem, dat zij zich beraden zou met haar man, en haar bericht zenden. En plotseling als ontslagen uit een ban, rezen allen met een gejaagde beschaamde haast op van hun stoelen, en namen afscheid. Geen enkele had toezegging gedaan, behalve mevrouw Koelman en de vrouw van de griffier.

Mathilde zei stijfjes goedendag. Zij zag hoe de oude notarisvrouw in 't voorbijgaan een vergeten klontje van een schoteltje greep en in haar zak moffelde - en even ademde ze op als in bevrediging.

In de wijde, flauw verlichte gang stonden de vrouwen dicht opeen. Dan opende één de voordeur. En plots viel onweerhouden de gloed van de molen, mét het luid opjoelend lawaai, binnen over de stille gestalten. Dan trad langzaam een naar buiten.

En Mathilde zag telkens een kort ogenblik de dansende vlam van de wilde molen spelen over een bleek gelaat - dat verbijsterd starend in de gloed scheen terug te deinzen, eer het vergleed in 't beschermend huizendonker.

Op straat bood de vrouw van de burgemeester de oude notarisvrouw haar arm. Zij woonden naast elkaar, en zij gingen langzaam en stil door de najaarsavond in dit verlaten gedeelte der straat. Voor hen uit, achter hen, en aan de overkant gingen andere donkere gestalten; zij liepen, dacht mevrouw Courtois als dolende schimmen. En wat waren zij anders? Zij keek neer op het oude gelaat, de bevende ijle hand op haar arm... Zij spraken niet. Alleen bij de stoep zei de oude vrouw:

‘Dank je Louise.’

De andere groette zacht, wilde haar eigen stoep opgaan, toen een kleine kleurige vrouwenfiguur snel langs liep, schuchter zei: ‘Dag mevrouw.’

De vrouw van de burgemeester knikte vriendelijk, met een onwillekeurige glimlach: ‘Dag juffrouw Wefers.’

Juffrouw Wefers, de onderwijzeres, scheen een ogenblik te aarzelen, of ze iets vragen wilde - dan ging zij met een schichtige beweging door. Het licht van de lantaarn bescheen haar ouwelijk figuurtje in de te kleurige kleding; een gelaat, een lichaam ontgroeid aan de kleren, die hadden gepast bij de fleur van haar jeugd, waarmee zij hier eenmaal kwam aan de school, jaren geleden. Haar jeugd was verstard, haar vrouwelijke groei gebroken, en wat daar liep langs de straat, wat er zat op de theevisites, wat daar les gaf in de school, het was de schim van haar eigen lang vergane ik. ‘Zij kwamen er vandaan,’ dacht zij - ‘van de pastorie, waar zij gevraagd waren om te spreken over de huisvesting der vreemde kinderen. Zij was niet gevraagd; een ongetrouwde vrouw zonder huishouden, daar dachten zij niet aan. En vragen uit zichzelf - dát dorst ze niet. Zouden ze 't allen doen - ja natuurlijk allemaal - er zou geen een overschieten... De hele dag onder de schooluren door had zij gerekend en overlegd; er zou best plaats zijn voor een bedje in haar alkoof - en 's avonds onder de lamp, als die lange winteravonden kwamen, zou er een bordje staan tegenover het hare, en een kinderstem zou babbelen - en zondags ging ze ermee uit... Oh, toen ze het gehoord had! Dertig vreemde kinderen die hier moesten ondergebracht! Als een wonder, als een zegenende zomerregen leek het haar te vallen over haar grauwe verwinterde leven. Al zovele jaren, zij telde ze niet meer, gaf zij haar zorg aan de kinderen van de moeders. Moeders die niet velen konden, als een kind haar een beetje

te veel aanhing. Want zó waren alle moeders: je mocht van hun kind houden, je mocht er, je op afsloven, maar zodra 't kind jou zijn liefde gaf, waren ze erbij. Halt! Dát is mijn recht.

Maar dit - dit zou een kind zijn zonder moeder; nu zou eindelijk dat ongedroomde Wonder kunnen gebeuren, dat zij een tijdlang helemaal voor zich alleen een kind kon hebben om voor te zorgen - dat zij niet verloor zodra het buiten de school kwam, waar geen moeder aan de deur op stond te wachten.

In spanning had ze verbeid een bericht, een bezoek, toen had ze al de dames zien gaan naar de pastorie, en ze begreep: háár werd niets gevraagd. De hele avond had ze gestreden met zichzelf, of ze erheen gaan zou, zich aanbieden. Ze was de straat afgelopen... maar ze keerde weer om - ze kón niet - was 't dan zo'n schande dat je een kind verlangde als je niet getrouwd was? - Ze... wist 't niet, ze onderscheidde niet helder meer - en als 't mevrouw Courtois geweest was... maar de domineesvrouw, met haar zoekende oogen...'

Afgetobd ging ze haar stoep op, stak de sleutel in 't slot.

't Ging niet...

De burgemeester stond in de kamer te wachten toen zijn vrouw binnenkwam.

Zij zag aan zijn gezicht dat hij wist.

'Nu is 't me uit handen genomen,' zei ze.

Hij zweeg, zag haar aan.

'En we hebben geen excuus.' Zij begon de kamer op en neer te lopen, rusteloos, een grote blanke vrouw met een bijzondere gratie.

Toen zij voor de derde keer langs hem kwam, greep hij haar hand, trok haar naar zich toe.

'Als je niet wilt - als je niet kunt - doe het dan niet om mij...'

‘Om jou!’ Ze gaf een snik - ‘we willen immers geen van beiden - maar dat mens...’
Hij sloeg troostend zijn arm om haar heen. ‘Nee,’ zei hij - ‘dat wijf...’

III

DE GRAUWE WADE VAN EEN FIJNE MOTREGEN, DIE IN DE nanacht de slapende kermis had gedekt, sleepte bij het vale naakte morgenlicht nog over de Straat. Op de natte keien plakten verkleurde, verregende serpentines; en vuil en ellendig stonden er de gesloten kramen en tenten, waaronder de kinderen op hun buik gekropen, poogden de lichten de heerlijkheid van de vorige avond te herkennen. Telkens deed een windvlaag het zeil van de grote zweefmolen flapperen, nu een vormeloos grijs ding, dat geheimzinnig alle vreugd van de vorige avond in zich borg.

In complotjes stuwden de kleine kinderen uit de achterbuurten tussen de kramen, in niet te schokken geduld en vertrouwen nog wat van 't moois te zien. En als een kleine vlam danste heel alleen een vuurrood jurkje in dolle verwachtende vreugd midden over het trottoir.

De grote blonde vrouw van de postdirecteur, de hand aan de wapperende zwarte verenhoed, liep voorbij de huizen. De dode huizen. Ze lachte. Zij had het leven gegrepen - hier! Als een roofvogel, die rondzwevend met scherpe ogen de prooi ontdekt, had zij hier de goedgelovige jongeman gevonden, wiens eenvoud zij had overbluft met haar rappe geest, haar gemak, haar durf, haar schijnbare vertrouwelijkheid. Zij had een verhaal gedaan van een tragisch leven met een man van wie ze eindelijk gescheiden was, haar vast besluit nooit weer te trouwen. Zij had zijn vertrouwen gewekt, hem in kleinigheden raad gegeven, tot hij tenslotte overtuigd was dat hij

háár nodig had en niet omgekeerd. Dat zij acht jaar ouder was, had hij toen niet geweten.

Zij liep vlug in de ochtendwind. Zij zou een kind nemen, het stond aardig, en het gaf een reden tot meer aansluiting. Bij het personeel van 't kantoor zou zij pogingen doen - dat had ze mevrouw Mathilde meteen afgesnoept - hoe die gekeken had: zuur dankbaar.

Aan de ontbijttafel zag de secretaris haar gaan.

‘Een knappe vrouw toch - waar zou zij zo vroeg naar toe?’

‘Kinderen uitbesteden.’

Zijn vrouw hing lusteloos in haar stoel.

‘Wat een weer, en in huis alles zo donker. De dagen kortten al - nu kwam de winter.’

Haar blik bleef gevestigd op een foto aan de wand - een Indisch landschap, kleine witte mannenfiguren op de voorgrond. ledere morgen keek ze, zó als zij de kamer inkwam, naast haar bord of er niet de verlangde brief lag. Ach - en wat had je dan nog. Waren dat haar kinderen, ze herkende ze nauwelijks in de toon van de brieven. Zo jong had zij ze moeten missen, was ze hier achtergebleven in 't kleine stadje, kinderloos. Als ze getrouwd waren, haar jongens, als er kleinkinderen geweest waren om aan te denken - waar ze jurkjes voor kon maken of presentjes heen sturen met verjaardagen, met Sint-Niklaas, met Kerst... Zij had geleefd op die kleine feesten in huis, ze kon er niet buiten. Waarom had ze geen dochtertje gehad. Wat begreep je als vrouw van je eigen kinderen, die vreemde mannen waren geworden in een vreemd land.

De laatste jaren werd 't leven zo zwaar. Haar man had zijn werk, maar zij... als die vreselijke melancholie baas over haar werd - als een duivel was dat soms - vannacht had zij niet kunnen slapen na die avond in de pastorie. Wat een avond was dat geweest! Hoe zij elkaar hadden bekeken en ontweken... En in die lange doorwaakte uren was weer dat ontzet-

tende over haar gekomen, of zij in een put zonk met nergens houvast in het leven.

De secretaris was opgestaan. ‘Het leek weer mis met haar, dat had hij vanmorgen al gezien. Een Hongaars kind? Hij wilde er zich niet tegen verzetten. En misschien zou het een remedie zijn tegen dat, wat hij alleen wist. Het ellendige, dat hij controleerde 's avonds als zij naar bed was - dat zij met honderd listen voor hem dacht te verbergen - dat vernederende, bittere, waarover hij zat te broeden bij zijn brugje dominostenen en nooit had uitgesproken, ook niet tegen háár, uit liefde, uit medelijden. Zou niet een kind haar dáárvan afhouden?’

Zijn gezicht was zacht toen hij bij haar bleef staan.

‘Marie, wou jij niet zo'n hongerlijdertje nemen?’

Zij keek even snel schuw naar hem op, dan weer op de tafel, schudde het hoofd.

Hij keek op zijn beurt naar de foto's aan den wand - de Indische foto's die ze telkens maar weer ophingen - en hij dacht hoe dikwijls ze vergeefs naar de bus liep.

In zijn hart was een machteloos verwijt.

‘Je moet er nog maar eens goed over denken.’

Ze wachtte tot ze hem de voordeur had horen dichttrekken. Dan, met een katachtige vlugheid gleed ze van haar stoel naar de kast. Diep stak zij haar arm achter allerlei rommel, ongebruikte trommels, bussen. Er rinkelde glas, en verder dook ze achter de kastdeur in 't donker.

Toen ze de deur sloot, was een kalmte in haar. Langzaam liep ze terug naar haar stoel, ging weer zitten. Ze dacht aan de woorden van haar man.

‘Neen - neen.’

Een kind klom op je schoot. Ze zou haar hoofd moeten wegdraaien.

Een half uur later praatte ze voor 't opgeschoven raam met de dokter die langs kwam. Ze sprak opgewekt, met een

scherpte van opmerking die hem belangstellend deed luisteren, terwijl hij keek naar het oorspronkelijk fijne gelaat, dat rood en blazig werd de laatste tijd.

Hij dacht terwijl hij verder ging: ‘Zou het waar zijn? Daar was zij toch veel te goed voor! Vroeger had zij hem haar melancholieën wel vertrouwd - maar nooit meer deed zij dat. Had hij haar niet genoeg steun gegeven? Hij kon zich toch niet indringen...’

Hij knikte glimlachend naar de ramen van zijn eigen huis, waar zijn vrouw stond - de kleintjes wuifden.

‘Ze bleef thuis. Ja, hij kon haar niet vasthouden, telkens vloog zij uit. Hij wist het wel, zijn oude collega had het hem eenmaal gezegd: Een klein nest als dit is de pest voor sommige vrouwen. Het is de engte van zo'n stadje, waar alles te samen klit, en op elkaar aangewezen is, die alle hartstochten hitst. Zoveel mogelijk vrijheid is dan nog 't enige... of een groot gezin.’

Hij zuchtte, stak de straat over naar het huis van Bogert. Jeanette kwam hem in de gang tegemoet.

‘Vader was erg benauwd geweest, het kermislawaai ook had hem zo gehinderd.’

Hij ging zwijgend voor naar boven, en terwijl hij haar moede voeten achter zich hoorde, dacht hij:

‘Het ging een einde nemen voor haar.’

Hijgend lag de oude Bogert in bed, en zijn ogen ondervroegen dringend en scherp het neergebogen gelaat van den dokter die hem onderzocht. Deze, weer opgericht, zei een grapje, berustigde. En de oude man, meteen zich weer terugvoelend in het leven, vroeg naar alles, van de verkiezing, het bestuur van de soos...

Nadat de dokter gegaan was, zat Jeanette stil aan zijn bed.

‘Word ik beter?’ vroeg hij.

‘Ja vader, zeker.’

‘En de kinderen, waar zijn die?’

Hij bewoog krampachtig zijn handen, zijn sterke handen, waarmee hij alles had willen vasthouden en dwingen naar zijn wil. Zijn stadje, zijn dochter, zijn kleinkinderen, die niet mochten worden als het vreemde bloed dat hij haatte...

Op straat hield telkens iemand de dokter aan. Of het mis ging met Bogert, de oude Bogert, die bij dit alles hoorde zoals de dijk bij de rivier...

En vanuit de andere huizen zagen de ogen naar het ene huis, dat plotseling daar stond als afgescheiden van de rest. Als door een vreemde hand getekend. Daar, achter de half neergelaten gordijnen, voltrok zich het geheimzinnige. Daar had een van hen, die hier dag aan dag met hen allen gezeten, gepraat en gewerkt had, een andere weg betreden, de eenzame weg van ziekte en dood. Daar was hij gans alleen die laatste strijd begonnen, die hem apart zette van hen allen.

Aarzelend sloop de morgen voorbij. Voor de ramen van het doktershuis keken Jeanette Bogerts kinderen met de doktersfamilie naar de gesloten kramen. En ze vertelden elkaar met hoge felle stemmetjes over al 't moois, en dat moeder vanmiddag weer met hen ging.

‘Met ons ook?’ hunkerden de Bogertjes.

In de middag trok de regen op. Een zoele klaarte zeeg over de Straat, waar al vroeg de theelichtjes begonnen te pinkeren door de ruiten. Er was geen jarige, er was nergens een theepartijtje. Stil bleven de vrouwen in hun huizen, en zagen vanuit de kamerdiepte naar buiten.

Telkens liepen een paar jonge meisjes vlug over de straat naar de pastorie. Die daarbinnen wisten:

‘Mathilde had haar naaikrans.’

Het waren meisjes uit de middenstand, die de domineese onder het voorlezen van een godvruchtig boek verenigde tot een kransje, om kleren te naaien voor behoeftige gemeenteleden.

Lachend liepen ze, jong en fris, in hun levensbegerige vrolijkheid, in hun gracieuse jurken, hun fijne kousen en schoentjes langs de herenhuizen, waar zij nooit genodigd werden. Verscheidene van hen woonden in de Straat, maar zij bleven besloten in de enge kring van hun stand, die nooit zich opende, noch naar boven noch naar beneden. Uitdagend onverschillig stonden zij op de stoep der pastorie, waar zij alleen kwamen als naaikransje, nooit als gast. Als een golf van jeugd overvulden hun hoge stemmen, hun lenige figuren, heel de geur van hun jonkheid het donkere domineeshuis; en onstuimig dromden zij binnen, waar stil met de stereotiepe glimlach van verwelkoming Mathilde aan de tafel wachtte in haar leunstoel.

Zoals altijd schikten zij zich onmiddellijk op hun stoelen, ontvouwden hun naaiwerk, terwijl nog vraag en antwoord elkaar kruisten en door elkaar taterden. Maar het boek dat Mathilde tot voorlezen gereed, open voor zich had liggen bleef onberoerd, want er kwam dit keer geen stilte - er kwam geen verlangen tot luisteren. Alsof er zoiets niet bestond, liepen de jonge stemmen over en door elkaar heen; er werd verteld hoe Eva alles uit haar tasje verloren had, wat door de anderen stilletjes was opgeraapt; en haar gezicht, toen zij in de gang in haar lege tas keek, en de anderen hun handen ophielden!

Hun lach schaterde in onschuldige pret... en Wiesje kwam met een nieuw verhaal, en toen Jetje.

Stil de handen om het boek keek Mathilde de kring rond. Met scherpe ogen waaraan niets ontging, zag zij hoe laag Greetjes jurk was uitgesneden, zij zag Wiesjes ronde armen tot boven de elleboog bloot, en haar lachende witte tanden. Zij zag Eva Molijn, dat heel grote meisje met de ietwat Japanse ogen en de eigenaardige rust in heel haar wezen. Zij zag alles, ze wroette, zocht. Wát dachten die kinderen. Over de kermis spraken zij niet, maar zij had ze gezien gisteravond

met elkaar in een clubje, zelfs in de zweefmolen waren ze gegaan, zulke meisjes. Wat wilden ze? Er waren geen heren, geen jongens ook haast van hun stand, en voor de boerenzoons voelden ze zich te hoog. Nee, er waren geen mannen voor deze meisjes in het stadje - en toch hoopten ze, deden hun best...

Spiedend gingen haar ogen van de bloeiende kring, op naar de spiegel boven de schoorsteen, waar haar beeld, paffig rood met de flauwe gedoken ogen, het schrale haar ver op de schedel geplant, haar aanzag. Als een pijn was haar het eigen gezicht, naakt en onbarmhartig tentoongestelde schande.

Maar tegelijk peilde zij vlug, bij instinct, wát die kring onrustig bewoog: de vrees niet te trouwen, en een kalmte van meerderheidsgevoel zonk in haar terug.

Ja, dit was het, wat leefde achter al die jonge gelaten, en die mooie jurken, die fijne kousen en schoentjes - alles boven hun stand - die veel te blote halzen en armen, het was niets anders dan de wanhopige poging een man te vangen.

Ja, dat wist zij. Maar meteen over de bevrediging om dit zeker doorzien, boorde de nieuwe begeerte: te weten wat er nog meer zich borg in die jonge levens. Wat stak achter die hautaine rust van Eva Molijn, wier ogen rondzagen met altijd dezelfde laatdunkende onverschilligheid.

Was werkelijk alles haar te min? En wat bezielde dat Jetje, wás 't kind werkelijk altijd zo dwaas vrolijk, zo zonder een spoor van ernst? De zusjes Strik, de dochters van de voormalige timmerman, die nu als een deftig aannemer in de Straat woonde, die meisjes aan hun eigen kring ontgroeid en in de andere niet geduld... En wat kon er geweest zijn met Wiesje Richter; van een lange logeerpartij in Den Haag was zij bleek en ellendig teruggekomen. De ouders hadden niets losgelaten, spraken van bloedarmoede, behandelden het blijkbaar geheel en bagatelle. En de dokter wist... die was er veel geweest, maar hij zweeg. Zij was er telkens heengegaan, vrien-

delijk, deelnemend. Niemand had iets losgelaten. En 't kind had erbij gezeten in een stomme wanhopige verbetenheid. Maar plots was zij op de naaikrans teruggekomen, luidruchtig vrolijk.

Onder de peilende blik der domineese sloeg het meisje onverhoeds de hare op; staarden een ogenblik de donkere ogen hatend en vijandig in de flauwe blauwe, waarin smeulde de éne vonk van een vreemde wilde begeerte, die het geheim zochten, om het te trekken naar het licht.

Nooit! Onder de tafel trapten de kleine voeten even de grond; en plotseling barstte zij uit in een luide lach om een opmerking van Eva, maar die de andere vrouw honend in 't gezicht sloeg. En ditmaal boog Mathilde zich beslist over het boek.

'Me dunkt, de jonge dames moesten nu hun gebabbel maar eens staken, dat we ook wat lezen konden.'

De hoofden bogen zich, en ijverig piekten de naalden, terwijl Mathilde voorlas met zorgvuldig betonende saaiheid.

'Maar ach, Maria had rust noch duur. Te goed besefte zij welk een zonde zij begaan had voor God en haar brave ouders. Had niet haar vader haar altijd streng gewezen op de verderfelijkheid van dergelijke genoegens? En nu zat zij, die in reinheid was opgevoed, hier, en zag op het toneel dingen gebeuren, welke zij nooit vermoed had. O, kon zij slechts vluchten, maar haar tante, wie zij een smekende blik toezond, scheen het niet te merken.'

Mathilde poosde. Geen hoofd hief zich; vlijtig piekten de naalden op en neer.

'Zo is het, meisjes,' moraliseerde zij moeilijk. 'Wij hier, wij kennen niet al de afschuwelijkheden van een werelds bestaan. En daarom moet ik jullie nog eens op 't hart drukken: ontvlucht toch de kermis. Daarmee komt al 't slechte van de wereld ook in ons stadje binnen. Dominee heeft het dikwijls van de preekstoel gezegd; maar nietwaar, het is nog iets heel

anders zoals ik hier met jullie praat: als een moeder met haar dochters...'

Langzaam, onwillig, hieven een voor een de jonge gezichten zich naar haar op. Maar een masker scheen over de beweeglijke trekken gevallen, en zelfs de uitgelatenheid bij het binnenkomen was achter een stuurs mom verkropen.

Mathilde dacht: Zij zijn op hun hoede. Maar waarvoor? Wat verschuilt er zich in hen, wát...

Als zij bij de ouders kwam, stuitte zij op lijdzame weerstand. Vriendelijk koeltjes weerden ze haar, deze burgermensen, evengoed als de notabelen. Zij voelde de vijandigheid; zij ook, zij verborgen honderd dingen waar zij nooit achter zou komen.

Langzaam begon de schemer de kamer te vullen; en een eenzaamheid omspon haar, zij alleen tegenover die allen. Deze kinderen, zij waren toch jong, waarom gedroegen zij zich niet tegenover haar als een moederlijke vriendin, wie zij haar vertrouwen schonken. Maar zij kwamen en gingen - en naaiden op haar kransje - en er was geen band.

Nergens voor haar.

Deze kinderen verbond een band, van gelijk voelen, van gelijk genieten, van hun zelfde jeugd. En de vrouwen van haar côterie scheen iets te verbinden tegen haar.

Gevangen als in een plotseling beangstigde ban van eenzaamheid, zag zij een ogenblik van helder zelfinzicht wát het was, dat haar zette op een eiland te midden van deze kleine enge wereld: haar vreemde hartstocht die haar ellende en haar geluk was; die de mensen voor haar op hun hoede deed zijn als het wild voor de jager. En toch kón ze het niet laten; wilde ze niet verliezen de enkele momenten van een bedwelmende wilde bevrediging, die het loon waren van soms maandenlang speuren.

Zij schrikte op door een ongewone stilte om zich heen. Overal op de tafel lag het werk, het was te donker geworden,

en in de schemer vroegen de ogen elkaar in niet begrijpende spot, waarom mevrouw geen licht maakte. Ze voer haastig op, ontstak de lamp. En zij dacht aan de vorige avond toen hetzelfde licht de andere gezichten bescheen.

En plots, alsof haar gedachten waren overgesprongen, vroeg Jetje aan de meisjes Strik: ‘Nemen jullie een Hongaars kind?’ De anderen, meteen geïnteresseerd schikten bij, en Mathilde zag in een wonderlijk nieuwe en plotselinge nuance, de jonge gezichten verzacht, vol van een bereide moederlijkheid.

‘Zij wilden allen wel - zij hoopten ieder dat 't kon thuis, zo'n klein vreemd kind, om voor te zorgen...’

Alleen Wiesje Richter schudde het hoofd.

Toen drong duidelijk naar binnen een verre toon, de kermis die openging!

Mathilde greep met een haast het boek en las verder. Maar zonder aandacht, en zij wist ook, zonder aandacht werd toegehoord.

De deun van het orgel, de zweefmolen... Hier en daar trippelde verstolen een voet, in de hoofden zong het mee.

De meisjes zagen de kermis, de vreugd, het vrolijke licht. De kermis die niet voor hen was, voor 't volk, maar even gingen zij tóch, meisjes onder elkaar. Lize Strik duwde met haar voet Wiesje aan, en bijna neuriede Jetje Rovers de deun mee. Eva Molijn, de zware oogleden neer, naaide onbewogen voort. Maar op 't witte, gesloten gelaat tekende een rood plekje op de jukbeenderen.

Nog las Mathilde, maar zwaar of ze iets voortstuwde boven haar macht. En opeens kon ze niet meer.

‘Kom meisjes, voor ditmaal zullen we uitscheiden.’

Meteen rolde al het werk in elkaar. Met een onverschillige haast die zich niet te beteugelen zocht, vlogen allen tegelijk overeind, zeiden mevrouw goedendag.

Mathilde deed iets wat zij nog nooit gedaan had: zij liep met hen mee de gang in. In de geur van hun jeugd, tussen

hun vrolijk babbelende stemmen en drukke gebaren, voelde ze zich staan in haar eigen huis als een vreemdelinge. En voor het éérst dacht zij aan de kleine, te verwachten gast op een nieuwe manier.

Niet meer als een werktuig, waarvan zij zich bedienen wilde, maar als iets waaraan zij verlangde zich vast te houden; een jong wezen, dat niet hunkeren zou van haar weg te vliegen, dat hier hoorde...

De deur sloeg dicht, alsof zij verlucht en blij, iets achter zich wégsloegen. En door de straat in de stille zoele najaarsavond, voorbij de deftig gesloten huizen, schalde hun jonge lach onweerhouden overmoedig onoverwinnelijk. Arm in arm stoven zij voort, een lange rij; en jubelend en gedurfd zongen hun stemmen de kermisdeun.

De vrouw van de burgemeester trok de gordijnen dicht, juist toen de meisjes voorbijzwierden. Zij knikte glimlachend, en de lach was nog in haar ogen, toen zij zich tegenover haar man aan tafel zette.

‘Wie heb je vanavond gevraagd?’ vroeg hij.

‘Wie er maar komen wil. Het is aardig zitten kijken naar de kermis, en misschien is het warm genoeg voor de stoep.’

‘Die het te fris vinden, kunnen binnen blijven.’

Zij zwegen. Zij zagen beiden de avond. En hij dacht, terwijl hij haar fijne handen zag bewegen over haar bord, óf zij zwichten zou. Hij - hij wilde eigenlijk wel - hij wilde haar sparen, maar de gedachte aan iets jongs, vrolijks in huis, al was het dan geen eigen, bekoorde hem plots. Maar hij raakte het niet aan; er scheen een vreemde heftigheid in haar, een opstand tegen alles, tegen al deze mensen die van haar verwachtten het voorbeeld...

‘En toch,’ dacht hij - áls zij het deed misschien zou dan breken die haast vijandige vervreemding die van haar uitging, sinds de gedachte aan dat alles hun huis beroerd had...

‘Gaan we?’ vroeg de vrouw van de kantonrechter. ‘We zijn gevraagd bij de burgemeester - laten we het doen?’

Hij keek over de tafel naar haar vermoeid gelaat. Alles in dit uiterst verzorgde huis sprak van haar liefde voor hem. En zij was bang. Er hing in de lucht de dans van wilde hartstochten, dat maakte haar bang.

‘'t Hoefde niet meer,’ dacht hij.

Een poos geleden in de tram zei een jonge vrouw tegen haar kind: ‘Ga jij naast die oude heer zitten.’ 't Kind had het aanstonds begrepen. Hij had zich koud voelen worden in een wanhoop: die oude heer was hij! De dijk had hij gelopen daarna, alle jonge mensen voorbij, en in de winkelruit van de drogist had hij zich gezien, slank, recht en vlug, maar grijzend. Jong misschien voor zijn jaren, jazeker, maar niet meer jong genoeg om elke vrouw aan te trekken als hij wilde.

Dat was twee maanden geleden, en hij vocht ermee! Oh, de leegte, de grauwte, als dat je ontviel, de vreugde. De spanning, de stijging, de overwinning, en de rust der bevrediging.

Moest hij nu dankbaar worden voor de blik van een vrouw?

Moe zat hij in zijn stoel. En zo zag zijn vrouw hem - oud. Zij zag het plotseling, en het schoot door haar gedachten, hoe dikwijls zij zich had vastgehouden aan deze hoop: als hij oud wordt, dan zal hij eindelijk weer helemaal van mij zijn.

Nu, het was gekomen, onverwacht, als een dief in de nacht. Maar terwijl zij naar zijn gezicht keek, stak het als een vreemde onvermoede pijn in haar.

Wás de moede stille man, die haar zeker, want onbegeerd eigendom eindelijk blijven zou, haar zo lief als de vluchtende wilde vogel die tóch naar 't nest wel keerde?

‘Ben ik zo?’ zocht zij in zich zelve, ontsteld. Was haar innerlijk verworden in de afmattende strijd van jaren? Zó, dat zij aan de ophitsende vrees en de rust daarna gewend was geraakt als aan een slechte opwekkende drank? Miste zij de

kwelling van haar leven, zoals hij miste het berouw na de fout? Oh, hoe waren zij samen verzakt en verworden in den poel van deze kleine, schijnbaar zo vredige samenleving, waar alles kroop, niets rechtop kon gaan, noch het vergrijp noch de goedheid.

De dokter kwam voor de tweede keer die dag van Bogert; bij de deur ontmoetten hem Jeanettes kinderen die naar huis gebracht werden, onwillig scheidend van het vrolijke spel in het doktershuis. Met verlangende ogen keken zij van de drempel naar de lichten van den draaimolen, de poffertjeskraam: en terwijl zij eindelijk schoorvoetend naar binnen tripten in het donkere geheimzinnig stille huis, overlegde het jongetje, dat zij best straks boven op de voorkamer konden sluipen, en uitkijken...

Moe stak de dokter de sleutel in 't slot. Daar bij Bogert liep het mis, ze zouden hem vanavond nog wel halen. Een ogenblik keek hij de Straat af, die begon te kleuren en te bewegen met complotjes slenterende boerenjongens en meiden uit de omliggende dorpen. Vanavond was de grote avond van de kermis. En zij zouden allen zitten kijken, al deze uiterlijk bedaarde, schijnbaar ongeschokt levende mensen, naar die wilde verschijning in hun doods wereldje; zij zouden kijken een avond naar het korte leven van vreugd en jolijt als uitgeschakelden, als schimmen van een vergeten, verloren verleden.

De ontvanger was achter hem gekomen, hield hem aan.

‘Kan je even naar mijn vrouw komen kijken? Ze ligt weer te krimpen van de pijn.’

‘Er is niets,’ zei de dokter strak, in een bedwongen ongeduld.

‘Ja, dat zeg je. Maar iemand heeft toch niet zo'n pijn voor niets? Ze ziet er ellendig uit en ze heeft koorts. Ze heeft me de thermometer laten zien, 39...’

‘Er is toch niets.’

De dikke, grote man, zijn goedig gezicht bezorgd, aarzelde.

‘Zou je - zou je beleedigd zijn als we... een ander eens raadpleegden?’

‘In 't minst niet. Maar laat me nu wat eten alsjeblieft, ik heb sinds vanmorgen niets gehad, ik ben naar buiten geweest.’

‘Bonjour,’ groette de ander overrompeld, trok gegriefd af.

De dokter zuchtte. ‘Hij kón er op 't ogenblik niet heen - hysterica van top tot teen, die haar goede lobbes van een man soms half gek maakte met haar geraas en getier - kribde van de ochtend tot de avond met hun dochtertje.’ En hij beefde voor zijn eigen jonge vrouw; misschien mócht hij haar niet hier houden. Hij had indertijd deze mooie praktijk kunnen overnemen en hij wou graag trouwen... Nu dacht hij dikwijls, als hij zag hoe ze terughunkerde naar het grotestadsbestaan, hij kon nog best een nieuwe praktijk opwerken...

‘Blijf je thuis?’ riep het vrouwtje. Zij hing aan zijn hals. ‘Toe, gaan we samen de kermis op, en van alles meedoen?’

‘Wou je dat?’ glimlachte hij.

‘We kunnen later nog gaan naar den burgemeester - eerst pret hebben, er is hier nooit wat!’

Hij kuste haar. Hij zag de hunkering met een schitter van tranen in haar ogen - nu zouden ze samen gaan, al moest hij er alles voor op zijn kop zetten.

De ontvanger stapte mismoedig zijn huis binnen.

‘Niet aardig van de dokter,’ tobde hij. Op de stoep kwam zijn dochter hem tegen. Ze hield hem aan.

‘Toe vader, ik wou zo graag een Hongaars kind nemen. 't Zou eens wat anders zijn! Maar toen ik erover sprak werd moeder zoo kwaad; voor een vreemde had ik alles over, voor haar niets.’

‘Altijd kribben jullie,’ deed hij mistroostig.

Het meisje wou heftig iets zeggen - in haar vermoeid ge-

zichtje, met de donkere zoekende oogen wrikte het. Even zweeg ze, toen zei ze kalm:

‘Ik ga er maar weer eens voor een paar dagen uit, vadertje. Dat lucht op; misschien als jullie samen alleen zijn... ik ga straks naar tante Anna.’

Hij sprak niet tegen - 't kind hád geen leven zo, dat wist hij.

Binnen vond hij zijn vrouw op de canapé.

‘Hoe gaat 't?’

Ze snikte, het hoofd in de kussens.

‘Ellendig natuurlijk, maar dat kan jullie niet schelen! Ik ben tóch maar oud en lelijk. Vanmorgen kreeg ik nog van Lientje te horen: die hoed staat niet op uw grijze haren. Ik ben mooier geweest, dan zij ooit, al is zij dan nog jong.’

‘Kom-kom,’ suste hij onbeholpen; maar 't woord waarnaar ze hunkerde, kwam niet in hem op.

En ze snikte door, in een woede van hem afgekeerd. In een woede ook tegen de dokter. Wat was dat voor een onmens die niet kwam kijken als je 39 had. Je als een hond liet liggen! En ze onderscheidde niet meer waarheid, bedrog en zelfbedrog. Ze wist niet eens meer dat ze de thermometer zelf in de warme thee had gestopt om hem op te jagen. Ze wist alleen, dat ze haar niet geloofden, dat ze geen medelijden met haar hadden. Haar man niet, en Lientje niet, Lientje, die uitging, haar aan haar lot overliet - dat niemand van haar hield - en dat ze nu zó ellendig eraan toe was, dat ze naar de vreemde professor moest om hulp.

De oude notaris en zijn vrouw, in hun kale kleren, slopen langs de donkere straatkant naar de poffertjeskraam. De meid had mogen gaan, zij zouden voor middagmaal een bordje poffertjes bestellen.

Bij de kraam bleven zij staan, keken met de aandacht van kinderen.

‘Het ruikt lekker,’ zei de oude man.

‘Ze zien er goed uit,’ antwoordde zij.

Zij stonden gearmd, dicht tegen elkaar aan, hun stille gelaten keken verwezen in het felle licht. Op eenmaal liep mevrouw Koelman langs hen. Zij groette en glimlachte; ze begreep, dit werd de maaltijd.

‘Poffertjes,’ zei ze met haar argeloze tandenlach - ‘niet waar, dat is de herinnering uit onze kinderjaren!’

Grauw en klein stonden de twee oude mensen voor haar. Achter hun ontoegankelijk zwijgen sloten zij weg voor haar onbescheiden blik een verleden, dat zonder woorden tussen hen leefde en sprak...

De vrouw van de postdirecteur liep met haar haastige veerkrachtige tred naar huis. De orgeldeun zong in haar hoofd toen zij in de gang stond, de voordeur achter zich sloot en een lachje verbeten en slim ging om haar mond.

Plotseling deed zij de communicatiedeur van het kantoor open. In de doorloop stond de jonge klerk zijn handen te wassen. Een vuurrode kleur overvloog zijn jongensgezicht toen onverwacht de grote vrouw naast hem stond.

‘Is de directeur daar?’

‘De directeur? Daarnet niet - ik geloof wel - zal ik?’

Hij wist niet wat hij doen zou. Ze bleef hem glimlachend doordringend aankijken. En hij radeloos met zijn natte handen, bedacht hoe telkens die vrouw als uit de grond voor hem oprees, en hem doodverlegen maakte met haar half aanhalige, half voor de gek houdende manieren. Maar aanhalig dát kon toch niet - 't was de vrouw van de directeur - en ze was wel knap misschien, maar toch al oud, zeker veertig zeiden ze. Zo oud was zijn moeder. Hij wou maar dat hij de directeur mocht roepen...

‘Gaat u vanavond kermis houden?’

‘Jawel mevrouw.’

Ze lachte even om dat ‘jawel’.

‘Met wie?’

Hij trok de schouders op; maar een niet te weerhouden lach trok over zijn hele gezicht, en zijn ogen glinsterden terwijl hij dacht aan Greetje Dirks.

Op dit ogenblik gleed een handschoen uit mevrouw Koelmans hand. Hij bukte zich snel, zij eveneens, en een ogenblik voelde hij haar hoofd vlak bij het zijne. Hij rook verwarrend een geur, voelde wuivend haar krullende haar langs zijn wang. Toen stond hij recht, gooide haar de handschoen haast toe en met de noodkreet: ‘De directeur is nu op 't kantoor’, vloog hij naar binnen.

Ze stond even stil; toen ging ze hem na, wenkte haar man.

‘We zouden iets vroeger eten, denk je er aan?’ vroeg ze zacht. Maar haar ogen liefkoosden of ze iets bijzonders zei.

Hij knikte haar toe. Wat sloom en dom, zijn kleine, bleke figuur met het witblonde haar en de witblonde sik, zo kleurloos en schraal naast haar grote bloeiende rappe zekerheid, voegde hij zich naar haar in een onrustige gewilligheid. Altijd in een soort overrompeling nog, die ook nu in zijn ogen bleef toen hij haar nakeek, waar zij ging met een onverschillig gemak het kantoor door.

Maar in de gang, de tussendeur gesloten, stond zij voor de grote spiegel. Een woede misvormde haar blank knap gezicht.

Vond die jongen haar oud? Wás zij oud? Zelfs in dit nest? Dat zij verfoeide, waar zij álles verfoeide...

IV

OP DE KERMIS WAREN DE LICHTEN OPGESTOKEN. EN IN DE vensters van de Straat, die als dode ogen hadden uitgezien al de dagen van het jaar, danste nu de onrustige rosse gloed. In de kamers, de besloten, veilige donkere kamers, viel hij binnen, ontstak wonderlijke lichtplekken op oude meubels, en in donkere vergeten hoeken; leende een schijn van spookachtige bewogenheid aan een gelaat uit lang verleden tijden, neerziend van de wand, en gleed de koele witte gangen door.

Daarbuiten, gingen de vreemde gasten; jongens en meisjes uit de dorpen, de vrijers en vrijsters uit het stadje zelf, in gemoedelijke zware loop, arm in arm, getweeën of in lange rij. Vanuit de kramen lokte het kleurig en bont, en uit de grote schiettent schetterde de stem van de spullenbaas:

'Voor een dubbeltje maar! Kijk naar de prachtige prijzen! 't Is geen bocht, alles fijne waar. Zonder nieten! Meheer, schiet eres voor uw meissie!'

Gapend stonden de boerenjongens, de petten diep in hun rode tronies geplant, de meiden aan hun arm met wijde lach-monden, vrezende in hun boerengierigheid niet genoeg waar te krijgen voor hun geld. Voor de oliebollenkraam dromden de kleine kinderen, de boefjes met verlangende snoetjes, waar de dikke juffrouw met argusogen de schat bewaakte.

Het was wonderlijk zacht geworden in de avond, een zoelte als van midden-zomer. De wind was gaan liggen, en overal zaten de mensen op hun stoepen, op banken en stoelen te kij-

ken naar het kermisgejoel dat zich verdichtte op twee punten: voor de grote tent waar op een verhoging de degenslikker geflankeerd door twee dames in tricot het publiek in daverende toespraak lokte - en bij de zweefmolen. Daar in dichte rijen kringden de liefhebbers om de wijde cirkel van wild zwaaiende schuitjes, die rondvlogen langs hun hoofden, telkens botsend in schaterend lawaai.

Arm in arm stonden de meisjes van het naaikransje te kijken. Vanmiddag toen het al wat donker en nog stil was, waren ze opeens als een vlucht sierlijke jonge twetterende vogels de molen ingezwermd, en hadden er, lenig twee aan twee op de schommels gewipt, lustig rondgevlogen. En telkens had de baas nu de ene dan de andere schommel gegrepen en hoog opgezet, toch met een waakzaam oog oplettend, even grijpend of stuitend dat geen botsingen kwamen.

Nu - zijn molen vol van woeste jongens en meiden, werd hij wild; de angstgillen der meiden hitsten hem om haar nóg banger te maken - om de pummels die hém anders voor schooier scholden, hun petten te zien verliezen en benauwd zich vastklampen aan de kettingen. Tot plots tussen de wachtende drom, tussen de botsende rondrennende schuitjes door, zijn scherpe ogen het groepje meiskes ontdekte van die middag. En een begeerte vlamde hem naar de kop, zijn schommels wéér vol te zien van dat fijne frisse goedje - die aardige meisjes met hun zijden kousen en mooie schoentjes; hun lachende gezichtjes te zien in rustige pret, in tegenstelling met de glimmende wangen en bange wijde gilmonden van de boerenmeiden.

Een onrust begon in hem te jagen, terwijl hij woester de schommels opzette, het gekrijs om hem aanwakkerde door zijn ruwe stoten. Dúrfden ze niet, nu het zo vol liep of waren ze daar te hoog voor? Hij wenkte, zijn pezige kop in spanning - zijn ogen ontmoetten het koel witte gezicht van Eva Molijn, een vreemde vonk in haar zwarte schuinstaande

ogen. En hij dacht, hoe hij telkens die middag de schommel had gegrepen, en evenzo het grote meisje had opgehouden, éér hij in langzame zwaai haar losliet...

Maar zij had zich afgewend, was met de rij meisjes arm in arm weggedrenteld. En nu stonden ze een eindje verder bij de banketkraam en snoepten.

Heisa! Met een sprong greep de grote lenige kerel de schommel, waar een jongen zat met een bang boerenbruidje, het onbenullige hoedje diep in de ogen gezakt. En lachend om haar terugschrikken, rukte hij het schuitje op, smeet het dan met zo'n vaart de lucht in, dat krakend er twee, drie botsten, verward in de kettingen rondtolden.

De andere kerel riep hem een waarschuwing toe, lachend maar met een frons van zijn wenkbrauwen, er was nog nooit een ongeluk gebeurd in hún molen! en hij kwam tot bezinning, greep in 't voorbijgaan de schommel bedarend, knikte geruststellend het ontstelde bruidje toe.

Langzaam druilde de molen uit. Hij liep naar de kist, tegen de achterkant van het orgel, waarop een koffiekan stond met kopjes; drank mochten ze niet van de oude baas, zolang ze werkten. Daar kwamen de ongelukken van. En plots moest hij lachen: daar op de kist, naast zijn neefje Jef, zat warempel weer het bleke kind uit de schoenmakerswinkel met haar grauwe kleine ogen, het kind dat niet van de molen weg was te slaan zolang ze hier stonden. Ze was stil ontsnapt, dat begreep hij wel, zo'n fatsoenlijk burgermanskind, haar moeder lag ziek had ze verteld, en telkens stond ze daar weer voor hem, haar schort vol appels die ze deelde met Jef.

Om hem heen begon de wilde cirkel weer te jagen; en op de kist, de hagelwitte schoot vol rode appels krampachtig opgetrokken, zat het kind met de felle grauwe spleetogen in het bleke onbeweeglijke gezicht te staren! Luisterde ze met een bange begerigheid naar wat de jongen naast haar vertelde in woorden waarvan ze de helft niet begreep. En inmiddels loer-

den de kleine ogen schichtig rond of niet iemand haar zag - haar grote zusters die de handen vol hadden nu moeder ziek was, dachten haar veilig bij haar nichtje...

Ze beet een appel af, reikte de andere helft haar vriendje toe.

Lachend - over zijn kom koffie heen haar monsterend - deed de grote kerel een stap naar haar toe, streek even met zijn gespierde hand onder haar kin. Met een vurige blos schrok het kind terug, bleef hem aanstaren; en in het kleine brein kruisten verward de verhalen die in de burgergezinnen deze tijd de ronde deden: ‘Kermisklanten - kinderrovers - nooit te vertrouwen - stelen als de raven - gemeen volk - moorden en branden - oppassen voor ze...’

Het kind, in haar schuwe grauwe ogen een achterdocht die alle mogelijkheden afjoeg - trok de appels in haar hagelwit schort stijf tegen zich aan.

‘Zou die vent 'r appels willen stelen - of d'r kettinkie-om-'r-hals? As - assie wat dee dan - liep ze hard weg, naar moeder, kon ie 'r wel niet vinden...’

Maar hij had met een lach om dat gekke kind met haar fatsoenlijk spreeuwengezicht haar wat gevraagd: ‘Of ze al gedraaid had...’

‘Mag ik nie in 's avonds,’ bitste ze, op haar hoede voor een valstrik - en tegelijk keek ze in een vreemde gevangen aandacht naar zijn bruine lenige hand, die ze nóg om haar kin voelde.

Hij lachte weer, keerde van haar weg, en haar ogen volgden hem, zagen toe met een scherpe oplettendheid hoe hij het paard liefkoosde dat de neus langs zijn schouder wreef, tot hij hem de haverkist voorhield, het mondjevol beloning na iedere twee of drie keer in 't ronde lopen. Het kind keek ernaar in een vreemde gespannenheid, met al de belangstelling van een nooit gezien schouwspel.

Het paard nog mummelend begon weer te lopen. Met een vlugge sprong was de baas er tussen. En met dezelfde gespan-

nen blik volgden de grauwe ogen in het witte kindergezicht hem in elk zijner bewegingen.

In het burgemeestershuis, en bij de secretaris, liepen de dienstmeisjes in de verlichte kamers heen en weer, zetten theegerei neer - karaffen en glazen... Een kwam even aan 't venster, boog zich naar een vriendin.

‘Heb je niet vrij vanavond?’

‘Ja, als ik klaar ben.’

‘Ik ga de hele avond!’

‘Mag jij van je moeder, zo alleen?’

‘Vraag ik toch niet aan me moeder!’

Een donkere vrouwengedaante gleed snel zacht de huizen langs. De predikantsvrouw was gaan informeren bij Bogert; hij was niet kerks, de dominee kwam er niet - maar zij was heimelijk uitgeslopen om Jeanette te zien. Bleek en neergeslagen had die haar even te woord gestaan, koel en kort. 't Ging heel slecht, ja.

Nu liep zij weer hier - naar huis toe. De pastorie lag donker, alle gordijnen ostentatief dicht. Maar alle anderen zouden vanavond bij elkaar zijn - zeker allen gevraagd bij de burgemeester. Zou nóg niet Louise haar gezag benutten, haar invloed gelden doen terwille van haar voorstel? Hoe kwam het juist zo te treffen in deze dagen, nu alles uit de voegen scheen te hangen, niemand dacht of deed als anders. Zij stond stil, keek achterom. Vreemd in onrustig dansende gloed, een gejoel opslaand tegen de grijze gevels, lag daar de Straat - waar de huizen deze avond ongenakelijker voor haar schenen dan ooit te voren.

Niemand wilde - vanavond hoopte zij haast niet meer.

Zij keek naar de pastorie. Een weerzin kromp in haar. ‘Morgen kwam hij terug, en moeilijker dan voor elke vreemde, droeg ze haar nederlaag tegenover hém...’ Opeens stond zij voor de pratende meisjes. Het dienstmeisje trok zich snel naar binnen terug, maar de domineese hield de ander tegen.

‘Zo Bertha - wil je je moeder zeggen dat ik woensdag op haar reken voor de najaarsschoonmaak?’

‘O jawel, mevrouw.’

Zonder aandacht dwaalden de jonge ogen over en langs haar heen, in een zoeken...

‘Je gaat toch niet alleen de kermis op?’

‘Welnee mevrouw, ik ga naar huis - moeder zit te wachten.’

Brutaal zagen de glanzende ogen in 't gezicht van de domineesvrouw. Die trok, zonder een vermanend woord meer, zich machteloos en vernederd voelend, terug - verdween met haar eigenaardig glijdende, sluipende gang, die haar klein scheen te maken, in 't donker van de overkant.

Een bende losse jongens was de molen ingeslenterd, schommelde zich druilig op de slaphangende schuitjes. Maar Bertha, twee vriendinnen in de armen hakend, sleurde deze plotseling mee de molen binnen. Met een kleur van opwinding in het fijne gezicht, stond er de slanke meid niet ouder dan zestien, maar volwassen, in de kring van grinnikende slungels, dralend en talmend, of het de moeite zou lonen die meid een rondje te geven. Maar ze liep er meteen al op een toe.

‘Til me d'r es in!’ riep ze - ‘Ik kan niet alleen!’

Lachend overbluft greep de jongen haar om 't middel, hees haar op, met een ruk. Ze gilde lachend, keek triomferend om naar de vriendinnen, die beduusd onhandig alleen de schuitjes inklauterden.

Met zijn wrede lach monsterde de kermiskerel Bertha. Bij de eerste draai al had hij haar schommel beet, liet die rond-zwaaiend loszwiepen, dat hij krakend op de andere inbotste. Ze riep, achterover liggend tegen de jongen, allerlei tegen de vriendinnen, die rauwe grappen terugschreeuwden.

Maar tussen de drommen kijkers, in 't donker buiten de lichtkring, ging plots een kreet op. Een vrouw stortte uit het

donker naar voren in 't volle licht, en Bertha met een schichtige ruk van haar hoofd, zág haar moeder, het vervreten, witte zorggezicht laaiend in drift, de zwartwollen omslagdoek nauw getrokken om 't armelijke schonkige lijf.

‘Bertha!!’ gilde de vrouw, en haar knokige werkarm hief zich dreigend - ‘Kom je eruit!’

Nou hád ze 'r eindelijk. Sinds vanmiddag was Bertha niet in huis geweest, had ze overal gezocht. Waar zat ze - 't was een kind nog in jaren, maar nu al had ze geen macht over de meid, die kon tieren als een bezetene, die haar uitlachte, en deed wat ze wou...

De molen liep langzamer. Voorbij haar woedende moeder was Bertha eruit gesprongen, had zich geborgen tussen de kijkende drommen. Maar vlugger nog wrong zich de vrouw ertussen, en met een kletsende slag striemden haar zenuwvingers de bloeiende wang.

‘Slet,’ stikte ze - ‘naar huis! Naar huis!’

Maar de meid, een ogenblik klein onder de aanval, herwon zich; met geweld rukte zij zich uit de greep van de bevende hand, was weggehold tussen de dichte menigte.

Wit weggetrokken van drift, de dolle ogen brandend uit de ingezonken kassen, stond de vrouw machteloos te staren. Toen alsof zij iets voelde, keek zij plots scherp achterom en haar blik ontmoette die van de domineesvrouw, teruggeweken in 't donker.

Een haat beefde om haar mond; alsof alle kracht haar ontzonk slofte zij weg. ‘'t Wijf had 't wel gezien, zou 't haar wel laten voelen bij de bedeling, dat leverde je je eigen kind.’

Grienend van ellende balde de vrouw de vuisten tegen die rijke schooiers - tegen de rotzooi van een kermis - tegen... alles!

Mathilde was doorgelopen.

‘Nu wist ze dat Bertha niet het bedaarde nette meisje was zoals haar moeder wou doen geloven - nu wist ze dat die

ouders niets over hun kinderen te zeggen hadden - nu wist ze, dat er geld was daar om in de zweefmolen te zitten.'

Na een poos gespied te hebben, was Bertha aan de andere kant de molen weer ingeslopen. De vriendinnen, niet vrijgehouden, waren uit de schommels gegleden, wenkten haar mee te gaan. Maar Bertha lachte stralend tegen de jongen die aarzelend nog in 't schuitje zat.

''k Ga maar naar huis,' tartte ze. Maar hij, plotseling, trok haar opnieuw op, en meteen draaiden ze samen voort. De andere meiden zag ze, vluchtend voor hun moeders de kermis ophollen.

Triomfantelijk keek ze om naar de andere schuitjes. Daar zat Matje Dievers, die verkeerde met Hein van de bakker - en daar Keetje Roelof met Boon - saaie ouwe meiden die zich te groot voelden met hun knullen van jongens voor haar...

Een haat in haar helblauwe ogen, terwijl de gefluisterde verliefdheden van de jongen ongehoord langs haar gingen, keek ze naar de paren. Saai en stil zaten de nette meisjes met hun jongens. Het was niet fatsoenlijk in de molen te draaien; maar als er nog méér gingen, en je was met je eigen jongen, en je trok je rokken goed over je benen, dán kon 't wel; maar 't was niet eens prettig eigenlijk...

Stil en wrevelig in haar beste kleren, draaiden ze rond, nijdig wegtrekkend als de kermiskerel hun schommel opzette. En hun ogen keken heen over meiden als die wilde Bertha, in een wrok, die al hun ongeweten en ongestilde verlangens opjoegen; verduwd in de jaren fatsoenlijke verkering met de jongen, die er voor hen was, zonder keuze in het in standsvooroordelen geklemde stadje - de enige redding uit de ongetrouwde staat. De fatsoenlijke verkering met een jongen, die je ouders goed vonden, waarmee je later je brood zou hebben - maar waarbij geen enkele vreugde, geen enkele verrassing, geen enkele kus meer bloeien kon. De verkering

die was: op de kermis schieten en vissen, en met een hoop lelijke dingen thuiskomen, in de lamzalige triomf dat je jongen zóveel centen voor je wou uitgeven.

Matje, haar fijn bleek gezichtje moe, kribde lusteloos tegen haar jongen, die nu nooit eens een grap had - hoeveel vrolijker waren andere jongens! Ze keek naar de jongen van Keetje, die nooit werk had, maar wat een plezier hadden ze samen. Ze wou dat ze ook nog eens zo echt vrolijk kon zijn als vroeger. Het was of er tegenwoordig altijd een zwaar gewicht op haar drukte. Hein praatte soms van de dokter omdat ze zo bleek zag en zo stil was. Nu ook weer - en ze had toch zo'n mooi goud ringetje pas van hem gekregen, Coba en Keetje wat hadden die voor prullen van broches - ze keek scherp - namaak dat zag je zo.

Keetje vloog met haar schommel lachend tegen de hare op. Ze sloeg in schrik van zich af, en Keetje lachte nog harder, blij met haar Kees. ‘Laten ze maar schimpen, dat hij altijd zonder werk liep, kon hij dat helpen - d'r was geen knapper jongen om te zien - maar die Mat was zo zuur tegenwoordig...’

‘Heb je nou plezier?’ fluisterde Matjes jongen aan haar oor.

Ze knikte, beet op haar lippen om niet te schreien. Ze had naar huis willen hollen, naar haar kamertje. En plots keek ze in de ogen van de kermiskerel, die scherp en aandachtig haar opnam.

‘Hij moest dat fijne bleke snoetje eens opzetten, 't gezicht van die pummel naast haar zien, 't was zonde en jammer.’

Zacht en handig hield hij de schommel een ogenblik op, eer hij hem hoog maar behoedzaam losliet. En toen stapte hij verbouwereerd terug. Hij had tranen in haar ogen gezien, terwijl ze tegelijk woedend een beweging van afweer maakte, toen even zijn mouw haar knie raakte.

Langzaam tuilde de molen uit...

‘Wil je nog?’ vroeg de jongen.

Maar Matje was al uit de schommel gegleden, liep zonder woord of omzien de molen uit.

Bij de schiettent stonden de meisjes van het naaikransje arm in arm. Ze schoten, de fijne blanke gezichtjes hoogmoedig langs de spullenbaas kijkend, die grappend de buksen laadde en aanreikte. Eromheen, nieuwsgierig en grinnikend, dromden de boerenjongens.

Nu nam Marie Strik de buks op; naast haar was stil aangeschoven Jaap van de stalhouder Wiegant. En plots, bij haar onhandig tobben, legde hij zacht de buks aan haar schouder, richtte.

Ze keek niet om; het was als merkte ze het niet eens, maar ze beefde. En opnieuw liet ze de buks laden, alsof ze niet zag dat de jongen een verguld karretje voor haar in zijn hand bewaarde.

Ze hadden samen op school gegaan, ze hadden lang nog samen gespeeld. Toen was hij in de stalhouderij gekomen, reed hij jong al op de bok. En zij was een dametje geworden. Hij had altijd naar haar gekeken, hij kon haar niet vergeten; maar hij wist, ze wás niet voor hem. Sinds Strik van gewoon timmerman aannemer was geworden, sinds hij in de Straat woonde, wilde hij voor zijn dochters wat anders. Tussen de grote herenhuizen woonde hij, en voor 't raam zat zij met haar zuster, als hij op de bok voorbijreed.

Maar nu, vanavond, liet hij niet los. Want hij moest ze niet, al de lieve meiden, die hem aan zijn lijf hingen - die van zíjn stand waren. Hij kón niet doen wat zijn moeder graag wilde en er een van trouwen. Hij moest maar denken aan dat fijne trotse gezicht, dat toch ook wel lief lachen kon als ze wilde.

Marie had de buks neergelegd; nu wendde zij zich eindelijk om.

‘Ik zal alles wel zolang voor je bewaren,’ zei hij brutaal, ‘maar eerst moet je nu meegaan naar die andere tent, daar hebben ze een pracht van dingen! Kom...’

Ze keek verward om zijn zekerheid, die geen ogenblik scheen te twijfelen... Ze dacht met een warmte in zich hoe knap hij toch was, en hoe graag ze hem altijd had mogen lijden, als hij maar wat méér was dan koetsier... Zóu ze nu...

Maar ze voelde zijn ogen dringend, en ineens zonder een woord, zonder ook naar hem op te kijken, liep ze naast hem voort.

Een gloed sloeg op naar zijn gezicht van uitzinnige blijdschap om dat stille trotse meelopen. Hij had wel willen dansen van geluk, midden tussen de mensen!

De vriendinnetjes keken verbluft. En even werd Lize ongerust. ‘Wat deed Marie nu? Enfin 't was kermis - 't was een grap.’

En ze lachte tegen de vrouw van de griffier, die vrolijk met haar kroost van wal stak. Ze waren wel gevraagd bij de secretaris, maar ze wou liever met de kinderen uit. Voor alle tenten moesten ze schieten, vissen, of snoepen. Bij de speelgoedkraam mochten ze uitzoeken - en naar 't wonderdier in 't kleine tentje kijken... Het kostte wel veel, nu ja, aan 't eind van de week kwam de zorg pas, zou ze wel wéér zien. Aan al de nog onbetaalde rekeningen wou ze nu vanavond niet denken...

Opeens, in de zweefmolen bij het orgel, zag ze het schoenmakerskind zitten, dat zat er vanmiddag ook al!

Een onrust stak op in de kijkende vrouw, terwijl ze haar kleine kudde weer voortdreef naar het uitgebouwde bordesje van de poffertjeskraam, dat lokte met veel licht en fleurige bouquetjes op de witte tafellakens. En ze dacht: ‘Zolang lag de vrouw van de schoenmaker al ziek - goddank dat zij altijd gezond was, je ze in 't oog kon houden! Haar Liesbetje was nu dertien, nog helemaal een kind’ - maar opeens met een neep in haar hart terwijl ze voor zich zag het vreemd felle, witte kindergezicht in de molen, dacht ze:

‘Wás haar Liesbetje het kind waarvoor ze haar hield? Als ze

haar eens kon zien, onbewaakt, losgelaten, zoals zij zo-even dat andere kind zag - in een vreemde kring, wát zou zij dán zien in het gezicht, dat nu zo onbevangen haar toelachte over een bordje poffertjes...'

'Moeder,' fluisterde haar tweede dochtertje tegen haar aan - 'wanneer komt nu het Hongaarse zusje? Konden we maar wat voor haar bewaren!'

De moeder glimlachte. Ze had steeds gedacht hoe spijtig het was, dat niet het kleine vreemde lam met haar andere schaapjes meeliep bij deze pret. Tegelijk wenkte ze haar man, die met de kantonrechter aanslenterde.

Ze kwamen bij hen staan, de schatten bekijken, die het vijftal uitstalde.

'Wie zal dat betalen, lieve zoete Gerritje,' zong de griffier zacht.

Ze lachte onbekommerd.

''t Is toch maar éens kermis.'

'Ja, jij bent als de leliën des velds.'

De kantonrechter, rijzig, slank, uiterst verzorgd, keek glimlachend toe. Een warmte, een volheid van leven ging op uit dat wereldje, die deze man met de altijd ongestilde levens-honger in zich boeide. Hij dacht aan Else zijn vrouw - hij zag hen samen in hun groot stil huis - hij zag plotseling in een wanhoop, hoe dat leven naast hem geheel was opgeteerd in de jammerlijke strijd, waarvan de oogst leegte was bij beiden.

Hij keek om zich heen, over het mensengewoel. Het was dit keer of een feller brand dan andere jaren uitlaaide van de kermis, die de hoofden vervoerde, de harten dol maakte; of kwam het doordat hij zichzelf gezien had, een oude man, die afscheid moest gaan nemen van al wat jeugd, al wat vreugd was - dat het hem naar 't hoofd steeg als de damp van een zware vurige wijn?

Hij keek neer op het onschuldig frisse gezichtje van het mooie Liesbetje.

‘Zo'n dochtertje - de vernieuwing, de verreining van je eigen vermodderde leven. Ja, zulke mensen als de griffier en zijn vrouw, hij was ze altijd een beetje achteloos voorbijgegaan - tobbers met hun talloze onbetaalde rekeningen - de vrouw een sloof, een vervelende moeke - hij, helemaal opgeslokt door zijn gezin. Maar - was niet dat het enige misschien? Niet het altijd weer vinden, en altijd weer loslaten van telkens iets anders - maar een groot gezin waar je in onderdook, waar je in zwoegde, waar je je in borg als in een vesting; dat je geen tijd tot denken liet, waarin je voorttobde van uur op uur met kleine voldoeningen na telkens nieuwe zorg... Was hij niet de stumper, in plaats van deze mensen?’

Hij groette plotseling, wandelde weg alleen, met een kaarsrechte verende gang.

Zij keken hem peinzend na. Dan, terwijl zij knoeiend Gijsje terecht hielp, knikte de griffiersvrouw warm genegen naar Wiesje Richter met haar vriendinnetjes.

‘Zulke meisjes,’ klaagde zij - ‘al die lieve knappe meisjes, en geen man voor ze - is 't niet vreselijk?’

‘Ik zag Marie Strik zo-even met Jaap Wiegant,’ zei hij.

Ze keek oplettend. ‘Met Jaap? Was Strik maar zo wijs...’

De meisjes waren omgekeerd, het werd daar te vol. De kermis begon naar zijn hoogtepunt te klimmen, een dol rumoer schaterde over de Straat, waar als bleke ovalen de gezichten in de donkere raamgaten oplichtten.

Maar de meisjes waren zo vrolijk niet meer. Een moeheid tekende langs hun monden, die de krampachtige lach niet meer vasthielden.

‘Wou je nog lang blijven?’ vroeg Jetje.

‘Nee, we moeten nu maar naar huis.’

De anderen knikten. Eventjes maar waren ze de kermis opgegaan, de kermis, die niet voor hén was...

Maar in hun harten verstikten ze de klacht; het was de vreugde die niet voor hen was. In het alledagsleven voelden

ze het niet, maar hier schroeide hen de gloed. En opeens als een vonk die van de een op de ander oversloeg, sprong in hen op de hevige begeerte mee te doen! Het was niet meer de onschuldige pret waarmee ze begonnen waren - het werd een nijpende, knagende, dringende ellende - hier in het rosse licht, de dolle muziek - de drommende, stuwende mensen. Het wás niet meer de aardigheid van bij een tentje te schieten of te vissen, het wás niet de lach om de malle degenslikker. Het was hun jeugd, die uitgebroken, wanhopig eiste, die zich zoekend wendde en keerde, en radeloos de armen strekte!

Gingen ze naar huis? In hun stille besloten huizen, als in een kerker, terwijl alles hier juichte in vreugd? En weer keek Lize Strik uit naar haar zuster.

Eindelijk zag ze haar. Lenig en vlug werkte zij zich door de menigte en sloop achter Marie aan.

'Ga je mee?'

Het meisje naast Jaap, opgeschrikt door de stem van thuis, keek om.

'Waarheen?' vroeg ze vaag.

'Naar huis, we gaan allemaal. Het wordt te laat en te vol.'

Het zusje keek langs haar heen. Een strijd wrikte in haar gezichtje, dat een innerlijk licht bezielde.

'Nee,' prevelde ze.

'Maar je kunt toch niet blijven!' fluisterde Lize, 'met die jongen, met Jaap!'

Maar de ander greep haar hand.

'Láát me,' smeekte ze aan haar oor, 'láát me?'

Een ogenblik blikten de zusjes elkaar aan. Toen, in een onzekerheid, een onbegrepen pijn, die de tranen in haar ogen dreef, keerde Lize Strik zich af met een laatste blik naar haar zusje en Jaap. En ze vond niet dadelijk het antwoord, toen de meisjes haar opwachtten met vragen.

'Gaat Marie met die jongen van Wiegant?' Maar in haar

riep het hardnekkig en onverjaagbaar: ‘En waarom niet? Waarom niét?’

Ze was de kluts kwijt deze avond. Ze wist zich niet meer de dochter van de geziene, deftige Strik; ze wist alleen dat haar zusje gelijk had en dat ze wel huilen kon...

De kantonrechter was het groepje meisjes genaderd. Hoffelijk nam hij de hoed af, praatte met hen, grappen makend.

Ze lachten, de meisjes. Ze stonden er in een halve kring om hem heen, fris en jong.

‘Oh,’ dacht hij - ‘wat jong, wat heerlijk jong! En wat ben ik een ouwe kerel. En al die jeugd vergaat hier, bloeit uit en sterft voor de tijd in deze Straat.’

Jetje Rovers keek hem aan.

‘Wat een knappe man is de kantonrechter!’ dacht ze - ‘hij is de enige man hier die de moeite waard is. Zij lachten haar uit laatst, zeiden dat hij al oud was; ze hield niet van jonge mannen.’

Hij ving haar blik. Hij beet op zijn lippen, zei een luchtige scherts, nam zijn hoed af.

De meisjes waren weer bij de zweefmolen.

‘Nog één keertje draaien?’

‘Durf je?’

‘Jij?’

‘Bij elkaar blijven dan.’

Twee aan twee wipten ze in de schommels.

Eva Molijn was de laatste. Hoog en rank met haar witte gezicht liep ze de molen in.

Met een sprong was de jonge baas bij haar. ‘Kom,’ zei hij ademloos.

En plots tilde hij haar op, zette haar in de schommel.

Zij keek hem niet aan. De zware wimpers lagen op haar wangen; maar toen hij de schommel greep, gebukt meeliep om op te zetten, zag hij de vreemde vonk smeulend in 't diepe zwart van haar ogen.

‘Wil je? Eén keer?’ vleide Jaap, bij Marie Strik.

Ze antwoordde niet; haar wijde ogen keken naar haar zusje, naar de vriendinnetjes die daar rondvlogen met een starre glimlach - meisjes onder elkaar...

Er rilde iets door haar heen.

‘Ja’ - haperde ze - ‘kom.’

Met een gesmoorde kreet nam hij haar mee, tilde haar in de schommel.

‘Dát werd een kermis!’

‘Zo Jaap?’

Hij keek om - de dokter stond daar met mevrouw, knikte hem lachend toe. In de ogen van het vrouwtje las hij verwondering.

Hij groette, trots gelukkig, hij stráálde. Het meisje bloosde, maar de dokter zag het stugge gezichtje verjongd en verblijd.

‘Gelukkig dat er eens één uit de band springt,’ zei hij verder lopend. ‘Waren ze allemaal maar zo wijs; trouwde zo'n meisje die jongen nu maar.’

Hij keek naar Wiesje Richter; het meisje zat er geforceerd opgewekt in de schommel, maar hij zag de vermoeide trek om de neus, de ogen dof gespannen.

‘Arm kind, wat een zegen dat niemand in dit gat het toch wist. Zelfs die speurhond, de domineese niet.’ En hij dacht aan de vorige winter, hoe de moeder wanhopig bij hem gekomen was.

En hoe was 't kind zélf teruggekomen - door wat voor poelen van ontgoocheling, vuilheid, pijn en ellende had ze moeten waden voor die ene onbedachtzaamheid van haar te warm vertrouwend hart - zij, een onschuldig kind...

Nu was ze beter, 't was voorbij, maar de levensvreugd was in haar geknauwd, kon niet meer opstaan...

Zijn vrouw schudde zijn arm.

‘Waar denk je aan?’

Hij schrikte op; de secretaris op zijn stoep gezeten, met de ontvanger en zijn vrouw riep hen aan.

De dokter groette. ‘Mevrouw er niet?’

‘Die is 't wat fris, blijft liever binnen voor 't raam.’

Hij keek om, hij miste haar voor de tweede maal.

‘Marie!’ riep hij luid.

Zij kwam aanlopen uit de kamerdiepte.

‘Ik wou dat je ook gezellig bij ons kwam zitten,’ zei hij. Zijn stem was onzeker.

‘Dadelijk,’ beloofde ze - ‘ik kom.’ Achter het open raam vroeg ze de dokter naar Bogert.

‘'t Loopt af,’ zei hij stil.

Ze keken naar het grote huis aan de overkant, waar de gordijnen onverschillig open bleven voor de donkere ramen. Onrustig danste het licht van de molen over de grauwe gevel. Twee kleine witte vlekjes bewogen voor een der bovenramen.

‘De kinderen zijn nog op, ze kijken uit,’ zei de doktersvrouw.

Zij keken, zij zagen het allen.

En het liep af.

Het heftige, sterke leven, dat er altijd scheen geweest te zijn, dat daar nu wegebde te midden van het wilde rumoer...

En zij dachten allen hetzelfde:

‘Jeanette bleef niet hier - die ging weg... zij zou vrij zijn...’

De dokter en zijn vrouw groetten, gingen verder. De vrouw van de secretaris, voor 't raam, praatte met de anderen; maar onafgebroken keek ze naar de lichte vlekjes voor de ramen bij Bogert. Hoe lang was het geleden dat hun jongetjes uit bed kropen, en in de vensterbanken naar de kermis zaten te kijken... In 't begin van de avond gingen zij samen uit, en de hele dag holden ze binnen met hun verhalen over de kermis...

Zij keek naar haar man - nooit meer in de laatste tijd kon ze met hem erover praten, hoe ze er ook naar snakte. Het

ging niet, hij wilde niet. Hij wrokte tegen de jongens, dat ze zo weinig schreven, onverschillig schenen. Schénen, want waar kon 't toch niet zijn. Soms dacht zij 't ook, maar dan zonk ze weg in een put, dan ontviel haar alle houvast - zo iets vreselijks kon toch niet, dat je eigen kinderen van je vervreemdden! In iedere brief zocht ze, vergeleek met vroegere. En soms geloofde ze niet; maar als die vreselijke argwaan, die twijfel aan alles in haar ziel kwam, zoals deze dagen... Die kermis rakelde alles op. Wáren ze vervelende ouwe mensen geworden in een verdord stadje, konden zij zich niet meer aanpassen aan hún jeugd, vergaten haar zoons werkelijk dat hier hun moeder zat, die lang geleden zich hier had begraven, o begraven! - en niets meer had dan hun jonge levens om zich aan op te houden!'

En dan wilden ze, dat ze een vréémd kind... een vréémd kind...

Ze week plots terug. Mevrouw Koelman had zich door 't raam gebogen, intiem fluisterend: 'Hebt u die jongen Herms gezien, de nieuwe klerk, met Greetje Dirks? Ik zag die twee daar net... ik zou 't van zo'n Greetje nooit gedacht hebben...'

'Kom, kom,' zei de secretaris - ''t is kermis.'

Haar wijde blauwe leugenachtige ogen zetten iets uit. De kantonrechter flaneerde in zijn eentje langs.

'Moet u niet in de zweefmolen?' lachte mevrouw Koelman.

Hij keek haar aan met zijn scherpe oog van vrouwenkenner. Zij probeerde al lang hem te vangen, maar hij zag haar, hij had een dégout van haar. 't Wás hem niet te doen om een avontuur met een geraffineerde doortrapte vrouw. 't Was het contact met jeugd en frisheid waar hij altijd weer naar hunkerde.

'Waar is mevrouw? Moet die niet naar de kermis?'

'Mijn vrouw,' zei hij hoog, 'begeeft zich niet in kermis-jool.'

Ze beet op haar lippen, haar ogen nepen klein.

‘En daarom gaat u alleen.’

‘Daarom ga ik alleen, waar ik mijn vrouw niet aan toevertrouw.’

Hij had een sneer; hij haatte haar, vergaf haar niet dat ze aan Elze durfde raken. In de ellende van heel deze avond, met zijn razernij van vreugdbegeerte opgeperst gedurende enkele uren in hun Straat, in dit stadje, dat daar eenzaam lag als een kleine hel van licht en vlam in den koele zwarte nacht rondomme, bezweek zijn ziel. En in een smartelijkheid keek hij naar het doffe, rood opgezette vrouwengelaat achter het raam.

Hij kende lang haar geheim - had het geraden bij intuïtie. Hij keek van haar naar de secretaris, wiens goedig gezicht bekommerd tuurde in het kermisgewoel.

Er was een eerbied in zijn eigen arme schuldige ziel voor deze verloren strijd. Met een stille groet liep hij verder.

‘Ouwe snoeper,’ zei mevrouw Koelman achter zijn rug. Een strakheid ontnam haar gelaat zijn jeugd en frisheid.

‘Hij was de tweede, die haar vandaag aan het twijfelen bracht. Hoe lang al poogde ze bij hém - vond hij haar oud? Oud? O hemel, haar eigen man, die goeie jongen, hoe verveelde hij haar. Een man als de kantonrechter, ontrouw, die vrouwen kénde, zó een... En dan wég, weg uit dit nest, waar zij zich maar tijdelijk had willen bergen, nooit met de bedoeling voorgoed.’

Zij keek in 't gewoel, een wanhoop sloeg door haar heen bij 't zien van al die jeugd. Was het voorbij? Voor haar voorbij alles? Was zij gedoemd een oude kraai hier te worden, als al die anderen?’

‘Heeft ze hem after all onder de duim?’ insinueerde ze onverhoeds laag bukkend door 't raam.

‘Elze is een schat,’ zei de vrouw van de secretaris warm. Ze dacht hoe Elze de strijd streed, dapperder, waardiger dan zij.

‘'t Is een idylle hier,’ lachte mevrouw Koelman. Ze stond plotseling recht, bevredigd. Nu wist ze het zeker, dat de vrouw van de secretaris dronk. Ze nam de arm van haar man. ‘Kom.’

Het gezelschap breidde zich uit. Stoelen werden aangeschoven. Het griffierspaar dat de kinderen had thuisgebracht, streek een ogenblik neer. De vrouw van de ontvanger bleek en afgemat als een herstellende zieke, keek met doffe ogen in 't gewoel. ‘Lientje was vóór het eten al vertrokken, en om haar man te plezieren was ze met hem meegegaan, hij wou het zo graag, zo met z'n beiden was hij ook altijd wel heel lief voor haar... Ze voelde zich ook weer wat beter, misschien hoefde ze nog niet naar de professor... En ze had, och zij hád wel een vreemd klein kind willen nemen, als maar niet Lientje er zo fel op was geweest ineens. Toen had ze moeten denken hoe slecht het altijd de laatste tijd ging tussen Lientje en haar.

Als ze het probéérde, misschien zou 't beter gaan, als zij samen zorgden voor 't kind. Maar als 't kind dan óók weer meer aan Lientje hechtte, en zij stond er wéér buiten... en de anderen zouden dat merken...’

Vóór de stoep liepen de twee oude vrienden heen en weer.

‘Je hebt Jozien toch meegekregen?’

‘Lientje is uit logeren...’

‘Ja man...’

Ze keken mekaar aan: ze kenden elkaar twintig jaar...

De vrouw van de kruidenier, van de timmerman, van de smid, gingen pratend voorbij. Zij keken naar de verlichte ramen van de grote huizen.

‘Zou 't geen schande zijn als díe er geen namen, allemaal mensen zonder kinderen...’

‘En allemaal rijk.’

‘En wij dan wel.’

‘Ja, daar moet je om komen bij die!’ Vijandig keken de vrouwen de huizen langs.

‘Mijn vrouw laat vragen, of u niet nog een ogenblik met uw gasten wilt oversteken naar ons, voor de bowl,’ boog de burgemeester zich over zijn stoep, naar 't gezelschap bij de secretaris.

Men lachte - stapte over...

Voor haar bovenraam in het donker keek de onderwijzeres. Ze was ook gevraagd, maar zij had bedankt.

Een uitgeworpene voelde zij zich op zulke avonden tussen al die getrouwde vrouwen.

Ze wou alléén zitten en toekijken met al de bitterheden van haar hart.

Zij klemde haar bleke, benige handen aan het kozijn, en keek naar beneden op het gewoel van jongens en meisjes.

Waarom had zij zulke dingen nooit gehad! Hoe kwam dat? Wat was er aan haar, dat nooit een man haar had willen kussen en in zijn armen koesteren? Waarom moest zij hier alleen zitten en toekijken, op zo'n avond. Oh, 't alledagsleven, haar school - dat was 't beste. Maar géén feesten, géén feesten, waar je moest toekijken!

Zij keek, tuurde met benevelde ogen.

Die allen daar, die meisjes met hun jongens - zij gingen naar het leven toe - een man, kinderen zouden zij hebben. Maar zij...

En wat er nu gebeurde! De kinderen die hier kwamen, de vreemde kinderen, die een moeder zochten...

Zo'n kind had zij kunnen bezitten, onbeperkt, twee maanden, en misschien nog langer, ja, als ze 't maar eenmaal had, wie 't dan van haar loskreeg!

Een kreun ontsnapte haar - ze kromde zich, dat ze gleed op haar knieën voor de vensterbank.

‘Het... ging haar ontsnappen! Het wonder dat hier over de Straat gebeurde - het ging haar voorbij! Ze zouden komen, grote en kleine, blonde en bruine, zwakke en overmoedige, en er zou géén bij zijn voor haar!

Want ze kón niet! Ze kón niet zich blootgeven, en als ongetrouwde vrouw gaan bedelen bij die allen: Geef mij er alsjeblieft een...'

Ze keek de huizen langs in een haat en een wanhoop.

'O, die allen, zo makkelijk, zo rustig weg zouden díe een kind uitzoeken, en een nemen, triomfantelijk in hun armen, en zij, zij...'

Voor 't donkere raam, waaraan de kermis raasde, huilde ze, haar hoofd in haar handen.

Bij de burgemeester waren de grote kamers nu vol. Vriendelijk, alleen een vreemde gespannenheid in haar mooi ernstig gezicht, had mevrouw Courtois de late gasten verwelkomd. En iedereen gezeten, keek men als uit een donkere zaal naar een verlicht toneel, waar het leven danste en hoogtij vierde. Dat voor hun ogen de boeien verbrak en zich uitleefde in schaterende vreugd.

'Hebt u mijn man gezien?' wilde de vrouw van de kantonrechter vragen, maar zij hield het in. In duizend angsten praatte zij over onverschillige dingen, over alles behalve dat ene.

Het jonge doktersvrouwtje was op de brede vensterbank geschoven en staarde naar buiten, de ogen wijd.

'Oh - wat was dit alles! Wat had zij gewild, gedacht dat het iets aardigs wezen kon! Voor het volk! Maar voor hen? Waar was voor hén ooit de echte vreugd, waar was die te vinden! Ach, ze was niet ontevreden, ze had een lieve man, lieve kinderen, ze hield zo van ze, werkelijk, en ze zou het een ander nooit kunnen uitleggen, maar ze kon snakken naar de echte vreugd. Het was alles zo zwaar, het drukte haar dood, het drukte haar levensmacht dood! Haar huishouden, haar kinderen, zijn praktijk, altijd moest je klaar staan voor een ander. En zij snakte naar iets voor zichzelf. Eenmaal maar in een razende dolle roes zich uitvieren, in een bewusteloosheid haast ondergaan in de vreugd. Te lachen, te zingen, te feesten zo

lang en zó diep, tot er eens eenmaal en voorgoed de eindelijke verzadiging zou zijn.'

Ze was bleek geworden, haar kleine mond, even open, hijgde. De vrouw van de burgemeester keek ongemerkt naar haar.

'Wat verlangde zij? Het leven dat daarbuiten lag, buiten deze Straat, het leven dat voor een paar dagen zich wild en triomferend een weg gebaand had door hun donkere, nauwe poort, en ruimte schiep, - en een kreet om geluk, een kreet van verzet deed opslaan uit de engte naar de wijde grauwe hemel, de stormende winden over het kleine stadje. Háár verlangen was een ander - maar wat deed het er toe? Het waren de leegten, die op deze avond ieder uit zijn schuilhoek dreven en in wanhoop deden eisen in roekeloos egoïsme.'

De burgemeester en de andere heren waren in druk dispuut geraakt. De vrouwen ieder in eigen gedachten, met nu en dan een enkel woord uit beleefdheid, sleepten het gesprek voort.

'Het speet me, dat ik vanavond het vreemde kind er niet bij had,' zei de vrouw van de griffier.

De anderen zwegen. Maar opééns, terwijl zij daar zaten en keken in het gewoel, de rosse lampenschijn, en de wilde muziek hoorden deunen in hun hoofd, voélden zij, dat dit op hen wachtte. Dat buiten deze laaiende brand, in de wereld die ver en koel, geheimzinnig donker rondomme lag, iets was op weg naar hen toe!

En zij wilden het niet! Daar was de kermis die als een kwade geest door de Straat joeg - die een wreed helder besef van alle ontbering, van alle verbeten leed opmokerde, en alle natuurlijke zachte gevoel doodsloeg. Die in wilde wrok, in ten hemel schreiende wanhoop, razend verzet en onbegrepen verwordenheid, al die vrouwenharten deed inkeren tot zichzelf, in bitter zelfbeklag, die alle onbeantwoorde vragen, en vruchteloze beden, alle gestorven hoop, en vertrapte illusies

nog eenmaal deed opstaan uit het diepe graf van hun zielen, en eisen, eisen in een machteloze levenshaat.

En zij zwegen en keken schijnbaar onbewogen achter het strakke masker van hun bedwongen trekken. Louise Courtois voelde het: zij vreesden háár woord, haar voorbeeld. Zij vreesden het in verzet en ontkenning. Zij wisten niet, al die vrouwen, hoe zij zelf vreesde! Hoe van háár het voorbeeld ditmaal niet komen zou.

Haar ogen troebelden; zij zag de kinderen gedrongen om de tenten, zij zag de jongens en meisjes, en het greep haar verstikkend om de keel, dat in hun huis geen jong leven ooit bloeien zou: heel het jonge leven dat voor hun vensters juichte en danste, riep haar toe, dat zij was uitgesloten. ‘En dan een vreemd kind, het kind van een andere moeder... Nooit.’

Haar dwalende ogen vonden het gelaat van Elze. ‘Waar is de kantonrechter,’ dacht zij. Maar de vrouw van de kantonrechter zat er met een verandering in haar trekken, die de jongere vrouw in verzet haar blik deed afwenden. Zij ook, zag de vreugde, die haar voor deze avond met zoveel angsten vervuld had. Maar terwijl zij hier zat en keek, viel vreemd en onnaspeurlijk in haar hart de echo van een langgeleden vreugde, stond de herinnering op aan een geluk zo diep en zo groot, wist zij, over alle jammer heen, het zuiver en heerlijk geheim van haar liefde nog immer onaantastbaar en onbevlekt; en de nieuwe moed werd in haar geboren alles opnieuw te aanvaarden.

Toen noemde iemand de naam Bogert.

Voor de donkere ramen van het grote huis waren de witte vlekjes, die ieder de ganse avond had zien bewegen, verdwenen.

In hun groot donker huis zaten de oude notaris en zijn vrouw alleen. Zij hadden voor alle invitaties bedankt. Voor hun dof-

fe ogen woelde de kermis het felst; maar sterker het tegenwoordige verdringend, stond om hen heen de herinnering.

Zij spraken niet; hun oren vingen in een vreemde gespannenheid de klanken. Ze liepen met hun dochtertjes, ze kochten aan alle kramen, ze waren royaal, zagen niet op geld, en de kinderen mochten met hen opblijven, mochten theedrinken met de grote mensen...

En opeens dacht de vrouw het wonderbaarlijke, dat in hun ouderdom weer een kind bij hen aanklopte...

Zij boog zich voorover, zij ging iets zeggen. In een duizeling doortrok het haar, alsof zij nog eens een reis zou ondernemen naar een ver land dat zij vroeger gekend had.

Hij wendde het kleine grijze hoofd om.

‘Wat is het?’

‘Als wij een kind namen...’

Zij zweeg - samen zwegen ze; ze merkten het niet. Hun gedachten spraken.

‘Als 't jou niet te druk is...’ zei hij eindelijk.

‘Ik ben nog niet zo oud.’

Hij zat stil. Ze was vijftien jaar jonger. Het had hem eens gepijnigd in angst en jaloezie. Toen had hij haar hier gebracht - en hier had hij oneindige vrezen gehad om gans andere dingen...

Dat was lang geleden, hij was 't vergeten, maar deze avond stond het op.

‘Doe maar wat jij wilt,’ zei hij zacht.

Zij zat stil - 't straatgewoel trok ongezien aan haar voorbij; eroverheen keek zij strak naar de flonkerende speelgoedkraam.

Jeanette Bogert, even van de zieke weggeslopen, had de kinderen naar bed gebracht.

‘Is opa nog ziek?’ vroeg 't meisje.

‘Ja.’

‘Dan mogen we morgen wéér uit, hè?’

‘Stil,’ zei ze, ‘je moet nu gaan slapen.’

Zij dacht, terwijl zij terugliep naar de ziekenkamer, hoe de oude man misprijzend placht te zeggen: ‘Jouw kinderen moeten altijd uit, altijd de straat op.’

Ze had hem onrechtvaardig gevonden en hard, had gedacht: altijd zocht hij in hen de vader. Nu zag ze plotseling, hoe tevreden en gelukkig hij naar hen kon zitten kijken als ze aan de tafel een spelletje deden. En ineens wist ze het: hij had hen bij zich willen hebben. Zijn verwijt was spijt geweest om hun gemis. Hij had er naar verlangd dat ze uit vrije wil bij hem bleven. Nú zag zij dit als een lange ketting van kleine gebeurtenissen, waaraan geen schakel voor haar eindelijk begrip ontbrak - nu hij lag te sterven.

En als een diepe vermoeienis doortrok haar de herinnering aan haar eigen verlangens, die steeds in haar tégen hem hadden gestreden. Hoe vele kermisnachten had zij gelegen in haar eenzaam bed, starend naar de dans der lichten op haar neergelaten gordijn - en had gedacht hoe zij nóg jong was, en hoe de jaren hier vergingen zonder spoor... Nu, waar het onverwacht eindigen ging, de vrijheid stond te wachten, wist ze niet meer wát ze verlangd had. En als een moe kind legde ze haar wang op de machteloze oude hand en schreide.

‘Och vader...’

Hij bewoog even zijn vingers. Onverstaanbare woorden had hij gebrabbeld de ganse dag. Nu reutelde het in zijn borst met een nieuw geluid.

Door de open ramen van de achterkamer drong het rumoer van de verwijderde kermis binnen. Hij opende de ogen; het was of hij even stilstond op de moeilijke weg die hij alléén ging, en voor 't laatst omzag: zijn dochter - zijn kleinkinderen - zijn stadje - zijn vrienden - alles wat hij diep verborgen in zijn stroeve ziel had liefgehad.

In lange slierten hosten de rijen de kermis over. De kermis die op haar hoogtepunt losbrak in één lange kreet. Een kreet van vertwijfeling om de vreugd, die ópsloeg naar de koele donkere herfsthemel, diep en oneindig koepelend over het rosverlichte stadje te midden van de zwarte vochtige weiden. Een kleine plek van woelend elkaar verdringend mensengewemel in het wijde zwijgende, leege land - één radeloze strijd van mensenbegeren en menselijk wee onder de onaandoenlijk verre sterren.

En in zijn dolle vaart joeg de kermis langs de stomme deftige huizen, langs de strakke stille mensengelaten, die bleek oplichtten in de wisselende gloed.

In dichte massa's drong alles om de zweefmolen, in volle rijen ongeduldig een beurt wachtend, vechtend om een plaats, zodra de lege schommels rondzwaaiden in een wijde cirkel. Bij tweeën en drieën gelijk vlogen zij erin, gekluit op elkaar - de jongens hangend in de kettingen, de meiden angstig gillend. Woest zette de wilde kerel de schuitjes op, niet meer achtend hoe of waar zij botsten. Maar met een felheid die zijn mond verwrong, zijn ogen deed branden in zijn hartstochtelijke hoekige kop, greep hij telkens de schommel waarin nog altijd Eva Molijn zat en zich draaien liet. Hield hij een ogenblik de schommel met het grote meisje in zijn armen op, om haar dan los te laten en weer te vangen.

Bleek, de vreemde vonk diep smeulend in de zwarte ogen, zat het meisje. Ze dacht niet meer aan de vriendinnetjes, niet meer aan thuis, niet wie haar zien kon of wat iemand er van zeggen kon. Niets was er dan dit ene: ze moést zich laten gaan in dat vervoerende, woeste wiegen - het losgelaten en weer gevangen worden - op de muziek die haar bedwelmde in bijna bewusteloosheid. En nauwelijks meer wist ze van de kerel die haar uit zijn ogen niet liet...

Greetje Dirks met de klerk Herms zag haar. Er trilde iets om de moede onverschillige ogen, die strak bleven boven de

krampachtig lachende mond. Deze hele avond, met de arm van de verliefde jongen om zich heen, wikte en woog zij angstig nauwkeurig in haar moede hersenen: zij hield niet van de jongen, zij gaf niet om hem, het was niet de soort man waar zij om geven kon. Als ze dacht aan de dromen in haar overmoedige schooltijd over de man die haar winnen zou; als zij dacht aan de lange slepende meisjesjaren hier in het stadje, in de Straat, toen alle droom langzaam vervluchtigde voor de onafweerbare werkelijkheid, dan brak er iets in haar.

Dadelijk had deze vreemde jongen haar nagelopen en gezocht, de enige vreemde in een kring die geen hoop meer borg. Als ze hem liet gaan, als hij wegging voorgoed, dan, was er niets meer. Wat was erger, de zekere wetenschap waar een eenzaam leven heenleidde, of de bittere berusting in datgene waarmee zij zich ging tevreden stellen. Maar dit laatste zou toch leven zijn. Zij zou niet buitenstaan. Zij zou een getrouwde vrouw zijn, kinderen hebben... En zij keek om zich heen; zij zag Marie Strik met Jaap Wiegant. Zij zag Eva met haar vreemd starre gezicht, zij zag de vriendinnetjes samen, stijf gearmd in 't gedrang, om elkaar niet te verliezen. En zij zou uit dit alles weg zijn eenmaal, in een andere wereld met nieuwe mensen!

Achter haar fluisterde de jongen in haar oor: ‘Greet...’

Ze keerde haar hoofd om, keek hem plots sterk in de ogen.

‘Greet - wil je niet? Ik houd zo van je,’ smeekte de jongen.

Zij keek in zijn eerlijk gezicht. Was dit haar bestemming niet? Een moeheid van overgave zonk in haar. ‘Ja,’ haperde ze.

Maar een kreet ontsnapte haar, toen onverwacht de spullebaas hoog hen opzette, zij de lucht invlogen, en de armen van de jongen beschermend, trots als om een erkend bezit, zich rond haar sloten.

Op de kist bij het orgel, naast haar vrindje, zat nog het schoenmakerskind. Niets ontging aan de loerende grauwe ogen. Even, als met een sprong van heel haar kleine lichaam,

deinsde ze terug toen de baas vlak langs haar liep, zijn slingerende, harige grote hand bijna haar wang raakte. Maar dadelijk weer keek ze geboeid in de wilde, rondvliegende cirkel; schoof, haar witte schort zorgvuldig ontziend, dieper op de kist.

Langs de tenten en kramen liepen nog Wiesje Richter met Lize Strik en Jetje Rovers. Op moede voeten drentelden ze, bleven eindelijk weer staan bij de schiettent, toekijkend met onverschillige ogen. Telkens reikte de heel jonge vrouw, die een slapend kind op haar arm meezeulde, de prijzen aan, terwijl de man opnieuw jachtig laadde. Dan even bukte de vrouw, vlijde het kind in een grote kartonnen doos onder de uitstalplanken. Het kreunde op, sliep dan afgemat meteen weer door, het helle licht recht in de gesloten oogjes.

De meisjes werden opzij gedrongen, Wiesje raakte van hen af. Zij merkte het niet; voor een kier van het tentenzeil stond ze, en spiedde naar het slapende kind, dat de vrouw nu met wat lappen toedekte. En plotseling, na al de doelloze vrolijkheid, de dodelijke innerlijke vermoeidheid van deze avond, drong in haar ziel het klare begrip van wat altijd als een met uiterste wil bevochten herinnering in haar naleefde, dat nu opscheurde haar diepste zelf met een felle pijn.

‘Wies! O kijk Wiesje!’

Lize Strik wrong zich met geweld door de feestende mensen heen, ontsteld door het grauw vertrokken gezicht van het meisje dat vergeefs pogend zich op de been te houden, zich klampte aan het tentenzeil, dan met een kreun als van een ziek dier in elkaar zakte op de grond.

Uit het burgemeestershuis vloog de dokter naar buiten, droeg het meisje snel door de opdringende nieuwsgierigen naar binnen.

Even bleef er wat gedrang toeven voor het huis - dan hotsten opnieuw de rijen de straat door.

Het liep tegen twaalven. Langzaam begonnen de veldwachters de ronde te doen, in gemoedelijke waarschuwing.

De kantonrechter ging snel langs de straat. Bij de burgemeester werd hij gewacht; daar was Elze... Hij zou er ook heengaan, maar nóg niet. Hij moest lopen, lópen midden tussen de massa, moest er zich door voelen opgenomen en meegesleurd. Hij liep als een zoekende, ademloos, de ogen strak.

Aan het eind van de straat, die daar bij de kerk plotseling donker en stil lag buiten de kermis, keerde hij. En plotseling stond hij tegenover Jetje. Vreemd, alsof zij twee nieuwe wezens waren, vreemd en toch zo wonderlijk vertrouwd, stonden de beide mensen tegenover elkaar, en zagen elkaar aan. Daarginds raasde de kermis, en hier in de donkere eenzaamheid zij tweeën...

Toen sloeg opeens het meisje haar armen hartstochtelijk om de hals van de man. Hij wankelde - gék van geluk, hield haar een ogenblik aan zich geklemd. Dan, meteen, in dit onverwachte gebeuren, sloeg de roes van de avond in hem om; zág hij dit jonge kind, dat in haar radeloosheid hém haar liefde wou geven... zó'n smeerlap was hij niet.

Zacht en moeilijk maakte hij haar armen los.

‘Kom Jetje - wou jij een ouwe man gek maken? Een kermiszoen - dat mag, maar nu gaan we terug...’

Ze hing bevend tegen hem aan; als een vader nam hij haar mee.

In de molen zaten nog Bertha en de andere meiden. Ontsnapt aan hun moeders, die met grauwe zorggezichten onder de zwarte doek, uit de sloppen en stegen kwamen gerend om te zien wat hun dochters uitvoerden. Hier en daar hief een vrouw de magere arm dreigend, klonk een gesmoorde huil van woede en ellende. Hun vertwijfelde ogen zochten rond, terwijl ze stonden saamgeschoold, dicht bij elkaar. ‘Hoe kwamen de meiden aan 't geld - ze telden de beurten - wat waren 't voor vreemde jongens die hen trakteerden...’

Voor hun angstig wrokkende breinen joeg het verleden op: de korte wilde vreugd, de lange, nooit eindigende zorg, de uitgestorven hoop.

De molen tuilde langzaam uit, maar eer de vrouwen zich tussen de mensen hadden doorgedrongen, begon hij alweer rond te zwaaien. En met een lach van triomf antwoordden de dochters de moeders - de kreet om de levenskans! Ze wilden het leven - ze wilden de vreugd - een jongen die voor je betaalde, een jongen die je vasthield en zoende.

Voor de ramen van de Straat zagen het de vrouwen. Zij zagen toe zoals zij twintig jaren en langer hadden toegezien. Zij zagen hoe Eva Molijn nóg in den molen daar zat, als geparalyseerd. Tot plots, de schommel achter haar leeg, de grote kerel alles vergetend, erin sprong, en zich opzettend tegen de grond een arm om het meisje sloeg en met haar de lucht invlóóg.

Een deur sloeg - een haastige stap.

Met een schok hadden de hoofden zich gewend. Zij zagen de dokter de straat oversteken en de stoep opgaan bij Bogert.

Daarbinnen bij den burgemeester sprak niemand meer. Alle ogen volgden hem. En over de dansende mensengolven heen, keken zij naar het huis, waar een van hen, die zo lang te midden van hen geleefd had, aan 't eind was gekomen.

Zij wachtten...

Het was de Dood die door de Straat ging. Midden tussen de rosse kermis trok hij zijn onverbiddellijke zwarte lijn.

Het was de Dood, dachten de vrouwen, het was de vrijheid voor een van hen...

Hun ogen, waarin de gloed der lichten spiegelde, staarden wijd als donkere diepten vol geheim. Elk van haar zag de Bevrijder, hoe hij eenmaal zou gaan door de Straat, om zijn koude hand op haar te leggen. En in een laatste kamp op deze wilde, verwenste avond, de laatste van deze kermisdagen die

alle begeerten hadden opgejaagd, alle leegten hadden opengescheurd en blootgelegd - verweerden zich haar gemartelde zielen om het vergane leven, - keerden zich haar gepijnigde harten nog eenmaal tot datzelfde leven om de verlossing uit verdorring en haat. En óver de vrees voor 't verraad - óver de nieuwsgierigheid en de laster in hun midden, strekten zich instinctmatig hun moede handen naar wat het lot nog bij hen binnen wilde brengen.

Maar hun monden zwegen. Daar leefden alleen in de verwonnen gelaten de ogen in een gebroken overgave voor zich uit.

Voorbij hen joeg de kermis in een laatste stuiptrekking.

Zij wachtten.

Het duurde...

Toen zakte langzaam, als een ooglid dat vermoeid zich sluit, een gordijn voor een van de donkere benedenramen. En nóg een...

Dan werden ook de bovenramen blank.

En plotseling vervreemd, veraf, stond daar het huis voor al de ogen in de Straat die kéken...

V

HET WAS UIT. EÉN VOOR ÉÉN SLOTEN DE TENTEN, BORGEN de kramen hun flonkerend spul onder de grauwe zeilen. In zingende troepjes dropen de jongens en meiden af naar de naburige dorpen. Twee mannenstemmen ruzieden op in de stil geworden straat.

Langzaam slingerden de lege schuitjes van de leeggestroomde molen piepend aan zijn kettingen.

Als een wezenloze liet Eva Molijn zich uit de schommel glijden. Even hing zij in de armen van de kerel; toen voorbij zijn hunkerende ogen liep ze als een slaapwandelaar op onvaste voeten de molen uit.

Daar - in 't plotseling stille donker, stónd ze, de hand aan haar hoofd.

'Daar - was de straat - en hun huis. En die vreemde vervoerende droom, die pijn deed en niet losliet - was... uit.'

Lize Strik kwam naast haar, greep haar koude hand.

'Kom,' fluisterde ze verstikt.

'Wat deden zij allen - haar zusje die met Jaap Wiegant bleef - Eva die daar alleen in de molen gezeten had - Wiesje die ziek was geworden, die ze had horen snikken als een verlorene in de armen van mevrouw Courtois - en waar was Jetje... Wat was er met hen allen - en met haar zelf, dat ze had kunnen huilen - huilen...'

'Kom,' - prevelde ze gebroken, en nam de zwijgende Eva mee.

Gestorven was de dans der lichten. Met de aanwakkerende wind, die aansuisde van de verre nachtelijke landen, kroop

een grauwte op langs de gevels, waar in de donkere raamgaten de bleke mensen huiverden als vogels opgeschrikt uit een droom.

En uit de koele, hoge hemel, waar in 't fluwelen zwart de sterren flonkerden - de wereld van eeuwen - zonk een reinigende klaarte over de onheilige stilte der Straat.

In de huizenrij opende zacht een deur; de onderwijzeres stond een ogenblik schuw op de stoep te aarzelen, dan als een schim ijlde ze de huizen langs naar de pastorie - belde.

Mathilde deed zelf open.

Voor de vragende, koude, haast vijandige ogen kromp de ander terug.

'Ik,' haperde ze - 'ik kwam iets vragen.'

De domineese wachtte zonder belangstelling. Afgetrokken keek zij over de bezoekster naar de kermis, die reeds lag begraven in de grauwe waden der tentenzeilen. En ook de andere vrouw keek. Zij zag de Straat alsof zij die nooit gezien had - waar het Wonder zich zou gaan voltrekken - zónder haar - als zij niet zich diep genoeg vernederen kon thans en vragen.

Als zij het liet voorbijgaan, als zij niet zich zelve kon vergeten, verdiende zij het Wonder niet!

Opeens stootte haar stem uit, schor en verstikt:

'Ik wou ook een kind - van die - van...'

Verbijsterd keek de domineesvrouw, eer de zin haar duidelijk werd. Zij zag het roodgevlekte beschaamde gelaat, dat zich moedig trachtte te verzetten, en opeens, in de eigen verlatenheid van deze avond, begreep zij. Zij vergat dat zij hier iets gevonden had wat zij nooit had vermoed - maar zij voelde niets van de gewone triomf als zij het wild gejaagd had - zij hoorde alleen de angst als een weerklank van haar eigene, die deze ganse eenzame avond haar had gemarteld:

'Als zij geen van allen wilden, zou zij dan tóch - zij alleen tóch...?'

Zij vergat te antwoorden, tot zij de gejaagde stem aan haar oor opnieuw hoorde:

‘Het zal toch naar school gaan - dan neem ik het mee - en 's avonds blijf ik thuis, het kan slapen hij mij.’

Mathilde verwon zich met geweld.

‘Ik zal graag uw naam opschrijven,’ zei ze effen.

De ander prevelde gesmoord een groet, was weg in 't donker.

Bij de burgemeester gingen de gasten vertrekken. De kantonrechter die zo laat nog was binnengekomen - wonderlijk kalm zag hij eruit - wachtte als laatste op het afscheid, dat mevrouw Courtois van haar gasten nam.

Hoog en bleek, met ongekrenkte hoofsheid in stem en manieren, had zij voor een ieder haar glimlach, haar groet, waarachter haar dodelijke vermoeidheid om deze avond zich borg. En één voor één zag zij ze heengaan uit haar huis, die deze avond om haar hadden gezeten als een kring van leed - een tovercirkel waarin zij zich had besloten gevoeld. Nu loste zich de keten, schakel na schakel zag zij wegvallen, langzaam zag zij allen gaan, een ogenblik toevend op de stoep, eer het donker hen opnam.

In haar oren hing nog de kreet van deze avond, de kreet om de vreugd, waardoor de Dood zijn weg had genomen.

Nu waren allen weg; haar man liep op straat een eindje mee met de vertrekkende heren. En naast haar stond daar alleen de kantonrechter.

Zij merkte het niet, dat zij beiden zwegen en daar stonden. Zij dacht, hoe de dochters als vijanden zich hadden te weer gesteld tegen de moeders; zij dacht aan heel dat vreemde leven, gekomen als een kort oppermachtig heerser door de nauwe donkere poort van hun stadje, de opstand jagend in de harten; tot, wat een vreugd scheen, was opgeslagen als een kreet van vertwijfeling naar de verre hemel.

Nu - het trok over - het was als een boze droom die afdreef.

Zij voelde de nachtwind haar wangen koelen, zij voelde de balsem van de barmhartige nacht in haar hart, terwijl zij samen met de stille man naast haar keek over de Straat...

En plots sprak zij het uit, wat na al de strijd dezer wilde dagen, uit de wachtende wereld rondom, riep tot haar hart:

'De moeder - die verre moeders.'

Hij zei niets - hij durfde niet. Hij had het verzet en de verwonnenheid in haar gelaat elkaar zien volgen, en hij begreep dat dit betekende de overgave aan een heilige saamhorigheid. En hij zweeg in eerbied. Hij stond daar na deze vreselijke avond - met zijn besmeurd verleden als... een uitverkorene: een jong onschuldig kind had in liefde haar armen om hem geslagen, en een reine vrouw zei hem haar geheim.

Zij zag hem aan, in een grote zachtheid - zij wist niet waarom zij dit juist aan hém gezegd had...

En hij trad terug. Hij groette haar zeer diep, op een afstand.

Buiten vond hij de anderen niet meer.

Hij liep voort in een gezegende moeheid. Achter hem sloot langzaam een venster.

Toen sloeg dringend en klaar in de nacht een klok één.

De derde dag ging de Dood nog eenmaal door de Straat - langs de in teken van rouw gesloten huizen.

Maar de vrouwen, die achter de dichte gordijnen luisterden naar zijn stap, zagen wat volgen ging:

De kleine stoet moede, schreiende, vreemde kinderen - en deur na deur die zich opende.

Nawoord
Razend door eentonigheid

HET WAS GEEN ENTHOUSIASME, WAARMEE INA BOUDIER-Bakker (1875-1966) in 1917 haar nieuwe woonplaats Vianen begroette. ‘Lekvreugd - Lekgezichten - Lek-zons-op-en-ondergangen en landen en nog eens landen. O ja nog luchten ook - dat is 't beste van alles nog’, schreef zij ironisch aan haar vriend de romanschrijver Herman Robbers.[1] Ina Boudier kon zich van nature moeilijk losmaken van mensen, dingen en situaties waaraan zij gehecht was. Het lot wilde dat zij door de positie van haar man - hij was directeur bij de posterijen - gedwongen was vele malen van woning te veranderen.

Ina Boudiers mentale conditie was niet optimaal, toen zij van Aerdenhout naar Vianen verhuisde. In de daaraan voorafgaande jaren had zij moeten accepteren dat zij geen kinderen kon krijgen en dit had haar veel moeite gekost. Zij was in dat proces begeleid door de destijds bekende vrouwenarts B.J. Kouwer, tot wie zij zich zeer voelde aangetrokken. Haar liefde voor hem was platonisch, maar betekende niettemin een grote emotionele ingreep in haar bestaan en, in wezen gelukkige, huwelijk. Midden in deze periode van verwarrende gevoelens werd Henri Boudier benoemd tot postdirecteur in Vianen.

Ina Boudier heeft de verhuizing naar Vianen ervaren als een verbanning. Zij kon, opgegroeid in en verliefd op Am-

1 Brief in collectie Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, 's-Gravenhage.

sterdam, niet aarden in het kale polderlandschap. Het toenmalige isolement van Vianen deprimeerde haar. Haar intimi woonden allemaal ‘aan de overkant’ van de Lek, een formulering die voor haar een metafoor werd voor onbereikbaarheid. Maar het ergste was het stadje zelf.

Vianen was in die tijd een kleine gemeenschap, die zich groepeerde rond de Voorstraat, die prominent het begin en het eind van het stadje met elkaar verbindt. In die Voorstraat, beginnend bij een versmalling bij de gotische kerk en eindigend bij een stadspoort, woonden de notabelen: de burgemeester, de dominee, de secretaris en anderen. Zij hadden een geregeld sociaal contact. De heren ontmoetten elkaar in de sociëteit, waar gelezen, geconverseerd en gerookt kon worden en waar men spelletjes kon doen - domino, halma en schaak. De dames zagen elkaar op ‘middagjes’ - met thee - of ‘avondjes’ - met een advocaatje of likeurtje. Het was een overzichtelijke wereld, waarin ieder - mevrouw, juffrouw en vrouw - haar plaats kende, waarin ‘stand’ niet alleen een synoniem was voor ‘beschaving’ maar ook voor ‘goed’ en waarin contact voornamelijk bestond uit het bezigen van fatsoensclichés en het doornemen van de laatste kleinsteedse nieuwtjes.

Als echtgenote van de nieuwe respectueuze aanwinst in de Voorstraat, de postdirecteur, diende Ina Boudier zich in dit leven te mengen. De notabele Vianezen lijfden haar in als horend bij ‘ons soort mensen’ en betrokken haar dan ook bij hun middagen en avondjes. Aanvankelijk kwam Ina Boudier haar sociale ‘plicht’ na, maar al gauw had zij genoeg van de sfeer en inhoud van deze visites bij mensen die zij bekrompen, snobistisch en oppervlakkig vond. ‘Voor theepartijtjes heb ik voor 't oogenblik geen moed meer’, schreef zij in die tijd in een brief, ‘ik walg er weer van. Het is niets dan drukte en het géét je niets letterlijk. Ben ik up, dan kan me dat niet schelen, heb ik 't er wel voor over, maar ik zak nu langzamer-

hand weer af. Ik slaap zoo bar slecht - en ben dan den heelen dag gewoon ziek van den slaap.'[2]

De combinatie van emoties maakte Ina Boudier, die in die tijd ook veel ziek was, in literair opzicht vleugellam. Het duurde lang voor zij tot schrijven kwam in de kleine zijkamer van haar woning boven het postkantoor. Hier, in haar eigen sfeer, temidden van meubels, portretten en dierbare 'rommeltjes' uit haar voorgeslacht, begon zij in de zomer van 1919 aan een roman: *Aan de overkant*. Het is het verhaal van Emilie, een jonge vrouw die gewurgd wordt door sfeer en conventies van een klein stadje aan de rivier, waar zij door haar huwelijk is terechtgekomen. In een verlangen naar het 'echte' leven, aan de overkant van de rivier, trekt zij naar haar zuster in Amsterdam. Hier wordt zij verliefd op een oude vriend, maar uiteindelijk keert zij toch terug naar huis.

De sfeer en omstandigheden in deze kleine roman doen sterk denken aan Vianen: er is sprake van een stadje aan een rivier, roddelende notabelen, doodse verveling en een hunkeren naar 'de overkant'. Er is niet veel fantasie nodig om in Emilie de gevoelens van de gekooide schrijfster te herkennen.

De Vianezen lazen het boek, herkenden een en ander en meenden vervolgens dat ook de personages terug te voeren waren op echt bestaande inwoners van het stadje. Een van hen kwam zelfs bij de Boudiers informeren wie nu wie was. Ina Boudiers afkeer van Vianen werd er alleen maar heviger door. Uiteindelijk zouden zij en haar echtgenoot zich geheel isoleren.

'De eerste maanden wil ik dan niets doen dat naar is, vooral geen Vianeezen-avondjes', schreef Ina Boudier in april 1921 in een brief. 'Wij zijn nu meteen besloten voorgoed met alle

2 Citaat uit een brief aan C. van Beverwijk-Scheltema Beduin. Deze brief en de andere waaruit in dit 'Nawoord' wordt geciteerd, bevinden zich in de collectie Gé Vaartjes, Boskoop.

conversatie te breken hier, geen kersenpartijen enz., want als je weer eens goed *uit* geweest bent, en je fatsoenlijk mensch gevoeld hebt, zie je pas weer duidelijk hoe dat zitten op die avondjes je vulgariseeren is. Walgelijk slechte muziek aanhooren, kletspraatjes, niets wat je verheft.' Je vulgariseren. Het was zó erg dat bestaande werkwoorden niet toereikend waren om de walging uit te drukken.

Een keer per jaar werd de Vianense monotonie doorbroken: door de kermis, die de stille Voorstraat veranderde in een levendig en kleurrijk geheel. De notabelen onttrokken zich grotendeels aan dit 'volksvermaak', maar vooral de jongeren en de andere milieus gingen op in de jaarlijkse afwisseling. De kermis leek te functioneren als het carnavalsfeest: men sprong uit de band, men leefde in verhoogde staat. Maar anders dan bij het carnaval was hier geen sprake van maskers opzetten, maar ware gezichten tonen. 'Die kermis... dáár moet je eens over schrijven', adviseerde Henri Boudier zijn vrouw meer dan eens. Dat kon zij toen nog niet. Alles moest eerst in haar bezinken voor zij er een synthese van kon geven.

In de herfst van 1921 had zij een idee gekregen dat uiteindelijk zou resulteren in haar novelle *De straat*. Het was de periode waarin ondervoede Hongaars-Oostenrijkse kinderen nog in Nederlandse gastgezinnen verbleven. In een brief aan haar jeugdvriendin Cor van Beverwijk-Scheltema Beduin schreef zij: 'Cor, gisteravond werd ik bij de oude juffrouw Stuart op een theetje verzocht. Alle mannen in de soos, het was dus een poezen-partijtje, 11 poezen. En toen ik daar zat, zag ik inééns een roman: In de Engte. In een klein stadje alle vrouwen, allemaal bewust of onbewust razend door de eentonigheid, het aangewezen zijn op elkaar. De verwording, de haat, de uitputting. Zou 't niet prachtig zijn? Ik ben er dol op. Ik zal ze wel fantaseeren, maar ze zullen me tóch villen, denk ik. Lida Steenbeek liep met me

naar huis. Ik vroeg naar haar Weensch jongetje. ‘Och’, zei ze, ‘ik heb nu eindelijk een reden om thuis te blijven. Iets dat me noodig heeft in mijn eigen huis. Nu hoef ik niet aldoor uit te loopen.’ Ik vond dat een bekentenis op dien pikdonkeren straathoek die in mijn hart kerfde. Als op een prooi zijn al die vrouwen op zoo'n Weensch kind gevallen.’ Later, toen zij na de dood van Cor van Beverwijk haar eigen correspondentie terugkreeg, noteerde Ina Boudier op deze brief: ‘eerste idee Straat’. De in de brief genoemde titel *In de engte* zou ten slotte een verhalenbundel uit 1922 dekken. Ook in deze bundel is Vianen als décor in enkele verhalen herkenbaar.

Pas na haar verhuizing uit Vianen, in 1922, lukte het Ina Boudier haar indrukken vorm te geven. Op sobere wijze beschrijft zij in *De straat* het dorre leven van een aantal mensen in een provinciestadje, die bekneld zitten in een dwangbuis van fatsoen, conventies en lafheid. Zij leven niet - zij bestaan slechts. Met de zinloosheid en hulpeloosheid van hun situatie worden zij eens per jaar geconfronteerd: als de kermis bezit neemt van de straat. Dan voelt ieder zijn eigen tekort, lusteloosheid en eenzaamheid heviger dan anders. ‘Verwording’, ‘haat’ en ‘uitputting’ - woorden van de schrijfster zelf - zijn belangrijke bestanddelen in deze novelle, maar Ina Boudier heeft via de kermis en de komst van de Hongaarse kinderen de mogelijkheid tot socialer functioneren in de straat gebracht. Egoïsme, egocentriciteit en standsvooroordelen moeten plaats maken voor menselijkheid, solidariteit. De figuur Bogert en diens dood symboliseren de oude en de nieuwe geest. Op zijn begrafenisdag zien de vrouwen in gedachten deur na deur zich openen voor de behoeftige kinderen.

De straat is naast een novelle met sociale problematiek een boek van eenzaamheid, zoals vrijwel al het werk van Ina Boudier-Bakker. Niemand van de straatbewoners is echt ver-

bonden met een ander, niemand kan zijn intiemste gedachten uitspreken tegen een dierbare. Verlangens zijn gefrustreerd, idealen verloochend.

Centraal in Boudiers oeuvre staat de opvatting dat mensen fundamenteel eenzaam zijn. Waarachtige communicatie, echt contact, is volgens haar onmogelijk. ‘Eenzaam blijft ten slotte ieder, naast degene die hem 't liefst is’, schreef zij in haar roman *Armoede* uit 1909, het boek waarmee zij haar reputatie vestigde. En in een van haar latere werken, *De eeuwige andere* uit 1959, noteerde zij: ‘Elk mens is alleen, zelfs in zijn beste ogenblikken. Wat weet hij van de ander.’

Toch is haar werk niet doortrokken van een uitzichtloos pessimisme, dat zovelen van haar schrijversgeneratie (Marcellus Emants, Frans Coenen, J. van Oudshoorn) kenmerkte. Boudiers personages trachten hun lot te aanvaarden als levensessentie - tot het verlossende levenseinde zich aandient. Ina Boudier zelf heeft het leven als een zware last ervaren - zij schreef ooit in een brief dat het haar haast ‘verpletterde’ - en had de pen nodig om mentaal overeind te blijven. Maar in haar hoge ouderdom sloeg haar aangeboren en door het leven versterkte zwaarmoedigheid om in een niet aflatende depressie. Ook voor Ina Boudier kwam de dood als een verlossing.

Is er dus in *De straat* veel ‘Boudier-Bakker’ herkenbaar, toch is de novelle een buitenbeentje in haar oeuvre. Haar romans hebben nogal eens last van uitweidende nevenintriges en een breedvoerige stijl. In vergelijking hiermee is *De straat* beknopt. De thematiek en structuur zijn strak gehouden en ieder woord is functioneel - niettemin is de novelle herkenbaar als een laatste stuiptrekking van de impressionistische stijl die eind 19^{e} begin 20^{e} eeuw in Nederland populair was. Woordschikking, erlebte Rede en een veelheid aan bijvoeglijke naamwoorden tonen dit duidelijk aan. Destijds echter was *De straat* modern. In de pers prezen critici de

bondigheid van stijl, de hechte compositie en de positief-menselijke visie. Enkelen van hen hadden echter, ondanks het hoopvolle slot van de novelle, morele bezwaren. De protestants-christelijke C. Tazelaar schreef: 'We ontkennen niet dat er zeker gevaar schuilt in een roman als deze, juist om de consequenties van die armoede zonder uitzicht.'[3] Voor hem ontbrak 'God' als verlossende instantie in het boek. Ook de katholieke literator Bernard Verhoeven meende dat *De straat* 'uit moreel oogpunt niet aanbevelenswaardig' was.[4]

In handboeken en literatuuroverzichten beschouwt men *De straat* in het algemeen als Ina Boudiers beste werk. Menno ter Braak was niet gecharmeerd van haar literaire producten - en van die van veel van haar vrouwelijke collega's evenmin - maar hij bewonderde *De straat*, die 'zeer ten onrechte schuil is gegaan achter het lijvige bergmassief van de "best-seller" *De klop op de deur*'.[5] Het laatste is haar familieroman uit 1930, waarmee zij een groot lezerssucces boekte. Garmt Stuiveling noemde *De straat* 'een zo voortreffelijke novelle dat menig auteur mocht wensen althans eens in zijn leven tot zulk een geconcentreerde visie in staat te zijn.'[6] J.C. Bloem typeerde *De straat* als 'een zoo meesterlijk boekje', 'een bijna vlekkeloos meesterstuk'.[7] Het boek deed Bloem denken aan de stroming Unanimisme, een stroming die in Frankrijk ontstaan was en een uitbeelding trachtte te geven van een mentaliteit

3 Recensie van C. Tazelaar in *Opwaartsche Wegen* III (1925-1926), p. 157.
4 B. Verhoeven, 'Hollandsche en Vlaamsche vertelkunst', in: *Boekzaal der geheele wereld* 1925, p. 39-40.
5 M. ter Braak, 'Ina Boudier-Bakker zestig jaar. "Armoede" haar compleetste, "De Straat" haar essentieelste werk'. In: *Het Vaderland*, 13 april 1935.
6 Door Garmt Stuiveling zo geformuleerd in een lezing over de schrijfster bij de herdenking van haar honderdste geboortejaar. (Vianen, 15 april 1975)
7 Recensie van J.C. Bloem, bron niet bekend.

die heerst binnen een beperkte groep van mensen. De unanimist wil laten zien dat de ‘groepsziel’ een eigen leven leidt en veelal het doen en laten van het individu bepaalt. Vanuit de beschrijving van de groep kwam de unanimist tot het schetsen van de afzonderlijke figuren. Inderdaad heeft *De straat* alle trekken van een unanimistisch kunstwerk, maar het staat wel vast dat Ina Boudier zich bij het schrijven van haar novelle hier niet bewust van is geweest. Sterker nog: het is wel zeker dat zij de term ‘Unanimisme’ voor het eerst zag toen zij Bloems recensie over haar boek las. Genuanceerd stelde Bloem overigens ook dat *De straat* ‘het ware “unanimisme”, het onopzettelijke’ vertegenwoordigde, want niet bedacht en kunstmatig was.[8]

Ook het bekende lange epische gedicht *Het Uur U* van Martinus Nijhoff kan een unanimistisch werk genoemd worden. Van dit gedicht is wel beweerd dat Nijhoff zich heeft laten inspireren door *De straat*, maar bewijzen hiervan zijn niet geleverd.[9] Opvallend is wel dat Ina Boudiers novelle en Nijhoffs gedicht veel overeenkomsten vertonen. In beide werken gaat het om een deftige straat met een doodse sfeer waarin iets ‘vreemds’ gebeurt. In beide werken ook worden de straatbewoners geconfronteerd met tekorten in hun leven.

Ina Boudier-Bakker ontleent haar grootste bekendheid aan haar uitvoerige familieroman *De klop op de deur*. Liefhebbers van het genre zien hierin de schrijfster op haar best, voor jonge critici uit de jaren twintig-dertig - E. du Perron, H. Marsman, Menno ter Braak - gold het boek als een specimen van de door hen verachte breedvoerige ‘vertelkunst’. Beide groepen - het grote publiek en de literaire fijnproevers - doen Ina

8 Zie ook Dirk Coster, ‘Een unanimistisch kunstwerk’, in: *Verzameld proza*, Arnhem, 1925, p. 171-177.

9 Zie K. Meeuwesse, ‘Van Voorstraat tot Herenstraat’, in: *De Gids*, juni 1955, p. 389-404.

Boudier-Bakker op deze wijze te kort. Haar talent kwam sterker tot uiting in haar novellen en verhalen, die thematisch meer verdiept en stilistisch veelal aantrekkelijker zijn, dan in de enkele ‘dikke pil’ die zij schreef. *De straat* is er een overtuigend bewijs van.

Gé Vaartjes

De straat verscheen, voor de novelle in boekvorm uitkwam, in drie afleveringen in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 1924, p. 52-66, 107-124 en 181-199.

Dit nawoord is grotendeels gebaseerd op wat ik over *De straat* schreef bij een eerdere herdruk in *De periode 1920-1945* (deel 14 van de reeks ‘Nederlandse letterkunde’, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1986).